Turkish Studies
International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/21, p. 179-206
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12128
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi
Referees/Hakemler: Prof. Dr. Serhat ZAMAN – Yrd. Doç. Dr. Mehmet DENİZ – Yrd. Doç. Dr. Salih BİRİNCİ

This article was checked by iThenticate.

DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLA BİR KUTSAL MEKÂNIN OLUŞUMU, PEYZAJI VE FONKSİYONEL ÖZELLİKLERİ: PİR HATİP ZİYARETİ (NUSAYBİN)

Bayram ÇETİN[*] - Kadriye ŞAHİN[**] - Mürşide COŞKUN[***]

ÖZET

İnterdisipliner bir yaklaşımla (Antropoloji-Coğrafya) ortaya konan bu çalışmada Pir Hatip ziyareti ve çevresindeki, inanç, kültür ve gelenek değişkenleri üzerinden, ziyarete atfedilen değerler ile inançsal dünyaya ilişkin algılar ve uygulamalardan kültürel yapı ile ritüeller arasındaki bağın çözümlenmesi, mekânın oluşumunda coğrafi şartların etkinliği ve mekânın fonksiyonları ele alınmıştır. Yine kültürel peyzaj unsuru olarak Pir Hatip ziyaretini oluşturan coğrafi unsurların peyzaj ve kullanım özellikleri üzerinde de durulmuştur.

Çalışmada saha gözlemlerinin yanında nitel araştırmaya dair kartopu yöntemiyle belirlenen 31 kişiden oluşan örneklemle derinlemesine görüşme yapılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Çalışmada coğrafi ve antropolojik bakışla mekânın ritüel, sağaltım, kültürel bellek, rekreasyonel fonksiyonlarının yanında, kültürel aktarım aracı ve nirengi noktası gibi işlevleri ile fonksiyonel etki sahasına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Pir Hatip ziyareti üzerinden denilebilir ki, sosyo-ekonomik yaşamın bir parçası olarak kutsal mekânlar, inançları kültüre uyarlama aracı olarak kullanılmalarının yanında, insan-çevre arasındaki ilişkilerin farklı bir boyutunu göstermeleri açısından da önem arz etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Kutsal Mekân Kullanımı, Ritüel, Din, Fonksiyon, Kültürel Peyzaj, Pir Hatip Ziyareti

[*] Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, El-mek: bayramcetin@msn.com
[**] Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, El-mek: sahinkadriye@gmail.com
[***] Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi El-mek: mursidecoskun@hotmail.com

CONSTRUCTION, LANDSCAPE AND FUNCTIONAL FEATURES OF A SACRED PLACE WITH AN INTERDISCIPLINARY APPROACH: PIR HATIP ZIYARET PLACE (NUSAYBIN)

ABSTRACT

In an interdisciplinary approach (Anthropology-Geography), based on the Pir Hatip Ziyaret Place and its surrounding environment, belief, culture and tradition variables, this study focuses on the analysis of the values attached to the Pir Hatip Ziyaret Place and the link between cultural structure and rituals basing on the perceptions and practices of religious world, and the influence of geographical conditions on the construction and the functions of the place. Also, it addresses the landscape and functional features of the geographical elements constituting Pir Hatip Ziyaret Place as a cultural landscape component.

In this study, along with field observation activities, in-depth interviews were conducted with 31 people who were selected by snowball sampling method for qualitative research purposes, and the outcomes were interpreted.

With a geographical and anthropological point of view, the study found that the Place serves as a cultural transmission mean and a triangulation point and an area of influence where it performs these functions as well as its ritual, healing, cultural memory, recreational functions.

Based on the example of the Pir Hatip Ziyaret Place, it can be said that sacred places as a a part of socioeconomic life are important in displaying a different dimension of human-environment relations as well as their being used as a mean to harmonize the beliefs with the culture.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction and Objective

The phenomenon of religion is a factor having effects on almost all aspects of the life in the societies in terms of social, intellectual and mood states. For ages, human beings have attributed sanctity to some places and objects in line with their faiths as a manifestation of their reasons of being and mostly, have found concrete ways to express their religious beliefs by using these places and objects. Based on this concretization, social scientists studying on religious beliefs have developed different theories, and each discipline has tended to make a definition according to its own field. Some anthropologists like Geertz have defined religion in a more secular manner as a system of symbols which regulates and handles the perception of people on the general order of the existence (1973:90) or as a reflection of a human being's attitude towards or deep commitment to the invisible on the social relations and a system of faith and worship for what they consider to have divine authority (Bettany, 2005:22) while authors from other disciplines including theology have defined it as a life style which determines and disciplines all mental functions as well as attitudes and behaviours of a human being based on thought and belief (belief in creator) (Gündüz, 2016:18-21;Kılıç, 2015:9-14).

While the present study aims to analyse the connection between cultural structure and beliefs mainly on the basis of the practices related to the places of visit with an anthropological understanding, the impacts of geographical conditions on the faith and cultural elements and of faith-based practices on the landscape of the place are emphasized with respect to the cultural and faith geography.

Being a different consequence of the human-environment interaction in terms of geography, sanctuaries exist with the cultural values attributed to the places rather than their outstanding physical environment conditions. In other words, this study aims to address the concept of sacred place within the framework of an anthropological approach, which attempts to explain human with its culture and values, along with a geographical perspective, which attempts to understand and explain a place from almost all aspects. In doing so, the emergence of a sacred place with the attribution of several functions within the framework of daily life practices of the society of individuals as well as the differentiation process of the place from the surrounding environment along with its functions in the daily life will be elaborated. Attempts will be made to reveal the relations of location and accessibility (according to settlements, social and economic areas of activity) with the geographical (lithological, vegetative and economic activities) factors with respect to both functions and differentiation process. In other words, landscape and usage features of the geographical elements constituting Pir Hatip ziyaret place as a cultural landscape element will be highlighted. The concept of sacred place will be interpreted within the framework of human-environment interaction by considering the role of geographical elements along with faith and social values in the emergence of sacred places and their functions.

Conceptual and Theoretical Framework

It can be argued that definitions concerning religion and its functions vary by disciplines, and some disciplines claim that current life practices and functions have created the religion while some claim that the religion has created functions and culture. However, this is not the focus of the present study. No matter how the phenomenon of religion is defined, the accepted understanding is that the practices related to religious beliefs and traditions connect many cultural patterns to one another and influence them in different ways. This influence shapes all aspects of the social life as well as place and perception of place and thus, brings forth the concept of "sacred place".

Eliade states that the sacred is generally defined on the basis of the unholy in the belief systems and anything that a human being organizes, feels, confronts or likes can gain sanctity (Eliade, 2000: 27-36). According to Durkheim, all the known religions have one common feature: religions accept the classification of real or imaginary things into two classes by human beings as a preliminary truth and this is explained with the terms of "sacred" and "profane". Sacred objects do not consist of only beings which are named such as the lord and the spirit. A rock, a tree, a water spring, a small stone or a piece of tree can be sacred (Durkheim, 2005: 56).

The concepts of sanctity and sacred place, in particular, have aroused interest in those studying cultural geography and geography of

belief as well as anthropologists and religious historians, and different definitions have been made. According to the post-modern view, the spiritual dimension is attributed to a place by the believers depending on the cultural structure (Park, 2004: 19-23). Yi Fu Tuan emphasizes sacred places with the concepts of difference, afterlife, orderliness and integrity by stating that the "sacred" disturbs and interrupts the routine and is beyond the cliché. In this respect, according to Tuan, it is not possible to find precise and clear definitions which completely reveal the sanctity of a place. Just as different criteria are used by different faiths in the selection of the holy and sacred places, criteria may change within the same belief system throughout the history (Yi Fu Tuan, 1978). Thus, it can be argued that the borders of sacred places, which play key roles in many belief systems, are sometimes limited to the tomb of the person to whom sanctity is attributed and sometimes expand to larger area. If it is necessary to exemplify, while buildings are constructed to determine the borders of sacred places in the Nusayri belief (Türk, 2005: 159; Çağımlar, 2002), in our research field, these borders are determined by the surrounding trees.

The sacred is known as the opposite pole of what is known and recognized and what is daily and ordinary in all societies without exception. What is accepted as sacred can be a natural object, an article, a place, a plant, a human being or a virtual being (Erginer, 2003: 509). According to many belief systems, elements of the nature such as mountain, river, tree, rock etc. are included in the sacred places along with human constructions such as temples, cities and tombs (Sopher, 1967:49; Al Faruqi, Sopher, 1974:66). Out of them, the ones covering both natural and human elements stand out. Although the sacred places of visit have differences on the level of faith and practice, they have been encountered in many cultures from the archaic societies to the modern one and they have existed in all eras (Eliade 1971: 367-371).

Significance

The study is significant in that it reveals the functions of the sacred place named after Pir Hatip as well as their place in the daily life practices and human-environment interaction from anthropological and geographical perspectives within the definitions and theories of different disciplines studying the faith, existence of sacred places and their functions. In particular, the findings related to the functions attributed to the sacred places due to sentimental values as well as the functions concerning the daily life practices and the attempt to explain them on the basis of human-environment interaction make this study significant within the existing literature.

Method

In line with the specified objectives, the study is based on field observations and interpretation of the information obtained through qualitative fieldwork. To this end, persons above a specific age were contacted and their approaches to the sacred place in question and the changes in these approaches were examined along with their life cycles.

During the research, interview forms containing open-end questions were used and 22 participants were contacted. The participants were aged 60 and older while their education statuses ranged from the illiterates to primary school, secondary school, high

school and university graduates. The numbers of male and female participants were equal. Although a goal-oriented approach was adopted during sampling in terms of age, snowball sampling was used during the fieldworks as a result of the orientations from the people. On the other hand, nine individuals between the ages of 20 and 30, who visited the sacred place at least once, were interviewed later with the aim of revealing the differences between the generations. The findings were interpreted by using the methods of participant observation, in-depth interview, visual documentation and oral history studies.

Besides these, the thematic visual materials of the field consisting of maps were prepared with ArcGIS /ArcMap10.3 package program based on Google Earth while photos were taken during the fieldworks.

Findings and Discussion

On the basis of the values attributed to the sacred place located in the field of the present study by the local people, although there is not a completely common view, it can be argued that the sacred place belief plays an adaptive role in the society's sense of protection in terms of protection and sustainability. It is beyond doubt that faith and cultural features played distinctive roles in the embodiment of this belief since economic and social concerns and expectations of the people have always been at the forefront. All these show that the developments in technological, social, economic, political and cultural spheres have effects on the belief systems, and they are shaped within them, gain different values and forms and persist. It has been observed that rules related to the rituals of the sacred place become flexible in parallel to the changes in time and living conditions. This shows that sacred places play a key role in the adaptation of the beliefs to the cultural structures.

As long as the humankind exists, beliefs and values will be reflected on the places. Based on the example of Pir Hatip ziyaret place, it can be argued that all changes and developments in the life of a human being have paved the way for the emergence of new places adapted to the existing belief system. This is because of the fact that each change in the life will result in new desires and a place will be needed to attribute the new values.

The Pir Hatip ziyaret place shows that sacred places as concrete elements of cultures and, in particular, belief systems reflecting on the space are distinguished from the other places as indispensable parts of the socio-economic life and create an area of influence with more than one functions. Based on our example, it can be stated that it is highly inadequate to generalize all the places considered to be sacred by the people and assess them with only one function. In addition to the functions, which are related to the faith and resemble to one another, they are important since they show another dimension of the interaction between human and environment from a geographical perspective.

What should not be overlooked at this point is that geographical elements play key roles in both the emergence of sacred places and their functions along with the characteristics of the social structure and faith. Geographical features such as location, topography, lithological structure, vegetation, hydrographic structure as well as transport systems are determinative in the emergence of sacred places as well as the creation of the hierarchical structure between them, their functions

and the area of influence. This influence means that the geographical elements, which are absolute, are interpreted in different ways depending on the perceptions of human beings. This in turn shows that sacred places have an indispensable function in the determination and understanding of the human-environment interaction. As a consequence, from a geographical perspective, the process of a place to become sacred is striking since it sheds light on the role of faith in the attempt of the human to perceive and shape the environment.

Based on this assessment, the findings obtained in the present study concerning the sacred places and specifically Pir Hatip ziyaret place can be summarized as follows:

- It is difficult to precisely determine the belief system on which a sacred place like Pir Hatip ziyaret place emerged in Nusaybin Mardin which has been home to many religions and cultures throughout the history. However, it is apparent that the time has adapted it to the belief systems and cultural values.

- The area where the ziyaret place is located does not have distinct geographical features in its neighbourhood, but it has been attributed sanctity, protected and differentiated.

- Views about the ziyaret place and rules concerning the rituals are stretched in accordance with the changing conditions of the time and life, and harmony with the flow of the life is ensured. Due to the features specified in these two items, sacred places differ from the definitions given in the literature.

- As it is seen in the example of Pir Hatip ziyaret place, the diversity resulting from changes and developments in the human life has been adapted to the existing belief system, and this has resulted in the emergence of new places or reshaping of the existing ones.

- Although sacred places are different from other places within the space perception of the societies, they are not free from the practices of the daily life. They undertake functions related to not only faith and spirituality but also daily life. In this respect, they are parts of the daily life. It is appropriate to state that they are embedded with economic and cultural life.

- From geographical and anthropological perspectives, it has been found out that sacred places have functional impact and multiple functions such as cultural transmission tool and benchmark in addition to such functions as ritual, therapy, cultural memory and recreation.

- Location of the place and distance to the transport systems, in particular, are highly influential in the emergence and diversification of the functions. Also, it has been determined that the location and developments in the transport systems depending on the functions of the ziyaret place have impacts on the extent of the area of influence.

- Sacred places have a quasi-autonomous nature when compared to the other places and thus, they are protected. This is a reality that can be observed in almost all sacred places. However, this study has shown that this autonomy does not mean impunity. They are not outside the daily life.

- As sacred places play key roles in the rearrangement of the natural landscape, they are effective in the protection of the natural

environment. However, the protection understanding here is not directly the protection of environment but is protection of the natural since it is sacred. In this aspect, sacred places properly represent a different dimension of the human-environment interaction.

- Considering their place in the social memory and use as a cultural transmission tool, it is striking that they play key roles in the creation and maintenance of social identity as well as the development of the sense of ownership for the place.

Keywords: Use of Sacred Places, Ritual, Religion, Cultural Landscape, Pir Hatip Ziyaret

GİRİŞ

Din fenomeni toplumların sosyal yaşantıları ve duygudurumsal halleri açısından hayatlarının hemen hemen her alanına yansıyan bir unsurdur. İnsanoğlu varlık nedeninin bir tezahürü olarak çağlar boyunca, inançları doğrultusunda bazı yer ve şeylere kutsallık atfederek çoğu kez bunlar üzerinden dini inançlarını ifade etmenin somut yollarını bulmuştur. Bu somutlaştırma karşısında dini inançlar üzerine çalışma yapan sosyal bilimciler farklı teoriler geliştirmiş ve her disiplin kendi alanına göre tanımlama yoluna gitmiştir. Geertz gibi bazı antropologlar dini, insanlarda var oluşun genel düzeninin algılanışını düzenleyen, işleyen simgeler sistemi (1973:90) ya da insanın görünmeyen karşısındaki tavrının ya da deruni bir şekildeki bağlılığının toplumsal ilişkilere olan yansıması, tanrısal otoriteye sahip olarak gördükleri itikat ve ibadet sistemi (Bettany, 2005:22), şeklinde daha seküler tanımlarken, ilahiyat başta olmak üzere farklı disiplinlerdeki yazarlar ise insanın düşünce ve inanca dayalı (yaratıcı inancı) zihinsel fonksiyonlarını, her türlü tavır ve davranışlarını belirleyen, disiplin altına alan yaşam tarzı olarak da tanımlanmıştır (Gündüz, 2016:18-21;Kılıç, 2015:9-14).

Diğer taraftan Atay (2004:21), dinin insana ve dünyaya dair bir anlam haritası sunduğunu, psikokültürel, toplumsal süreçlere ve ilişkilere dair farklı işlevlerinin bulunduğunu ifade etmiştir. Bu işlevler doğrultusunda dini inanç ve gelenekler, toplumların dünyayı algılayışı ve bu doğrultuda uyguladıkları pratiklerin birer yansımasıdır (Şahin, 2010). Böylece denilebilir ki din ve fonksiyonlarına dair tanımlar disiplinlere göre değişmekte olup, bazı disiplinler mevcut hayat pratiklerinin ve fonksiyonların dini yarattığını ileri sürerken, bazıları dinin fonksiyonları ve kültürü yarattığı çerçevesinde açıklamalar getirmiştir. Ancak bu konu eldeki çalışmanın odağında bulunmamaktadır. Din fenomeni her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın burada kabul gören temel anlayış, dini inanç ve geleneklerle ilgili uygulamaların birçok kültür örüntüsünü birbirine bağlaması ve farklı biçimlerde etkilemesidir. Bu etki toplumsal yaşamın bütün yönlerini şekillendirdiği gibi, mekân ve mekân algısını da şekillendirmekte, "kutsal mekân" kavramını doğurmaktadır.

Kutsal mekân aynı inancı paylaşan topluluklar için inançlarının gereğini yerine getirme adına toplanma yeri, yani çekim merkezi özelliğinde olup, tarihi destinasyonlar arasında yer alır. Kutsal mekânlar inananların gözünde ilahi özellikler bahşedilmiş yerlerdir ve ziyaretçilerin ruhlarının daha yüksek bir makama ulaşmasında etkilidirler (Nolan and Nolan, 1992). Toplumun gündelik hayatından ayrılan ve topluma göre kutsal kabul edilen yerlerin bir dizi simgesel davranışlara dönüşmesiyle daha da somut bir hale gelir.

Mekânı kutsallaştıran nedir sorusunun cevabı çok açık değildir. Zira kutsalın ve kutsal mekânların seçiminde farklı inançlara göre farklı kriterler kullanıldığı gibi, aynı inanç sistemi içerisinde dahi kriterler tarihi süreçte değişebilmektedir. Ancak bunlar ne kadar çeşitli olurlarsa olsunlar, hepsinin en temel özelliği; kutsalla temasa geçmeyi sağlayan aracı mekân konumunda

olmalarıdır (Eliade, 2009). Aslında bu coğrafi mekânın inançlar çerçevesinde oluşan mekân algısıyla yeniden üretilme süreci olarak tanımlanabilir. Coğrafi açıdan; mekânın kutsallaşma süreci, insanın çevreyi algılama ve şekillendirmesinde inancın üstlenmiş olduğu rolü göstermesi açısından dikkat çekicidir. Zira süreç insan-çevre ilişkisini ve özellikle bu ilişkide insanın, kültürün ve inancın etkisini iyi yansıtması nedeniyle coğrafyanın ilgi alanına girmektedir. Günümüzde çok sayıdaki inanç sistemine göre; tapınak, kent ve mezar gibi beşeri yapıtların yanında dağ, akarsu, ağaç, kaya vb. gibi doğaya ait unsurların da kutsal mekân kapsamına girdiği söylenebilir (Sopher, 1967; Al Faruqi and Sopher, 1974). Bu anlamda Mekke, Kudüs, Vatikan gibi kentler ilk gruba girerken, Ganj, Fujiyama, gibi ırmak ya da dağlar da diğer grubu temsil etmektedir. Bunlardan özellikle doğal olanlar dini ekolojiyle (religious ecology) bağlantılı olup, doğada farklılık gösteren yerlerin, çeşitli inanç sistemleri tarafından kutsal olarak tanımlanması şeklinde karşılık bulmaktadır (Park, 1994). Buna göre kutsal mekânlar, inanç gibi toplumsal değerlerin mekânda somutlaşması olarak da tanımlanabilir. Kutsal mekânlar hem inancın gereğinin yerine getirildiği hem de aynı kutsiyeti paylaşanlar için ortak bir kimliğin inşa edildiği yerlerdir. Dolayısıyla söz konusu araştırmada ele alınan Pir Hatip ziyareti, alansal olarak çevresiyle sınırları halk tarafından doğal coğrafi unsurlar üzerinden ve halkın sosyo-kültürel yaşantıları ile ilintili davranış kurallarıyla belirlenmiş kutsal bir mekândır.

Pir kavramının Farsça' da yaşlı, koca, ihtiyar anlamında kullanıldığı yine tasavvufun genel amacını gerçekleştirmek üzere kendine özgü pratik oluşturmuş tarikat kurucularına Anadolu'da pir denildiği bilinmekle beraber, bölgede yaşayan Yezidilik inancında da din adamlarına pir denilmesi gibi sebeplerle ziyaretin başlangıçta hangi inanç sistemine bağlı olarak ortaya çıktığını kestirmek güçtür. Fakat bu belirsizliği kimsenin sorgulamadığı ve mekânın sahiplenilip benimsendiği görülmektedir. Tepelik bir arazide bulunan Pir Hatip ziyareti sadece dini ritüellerin uygulandığı bir alan değil, birden fazla fonksiyona sahip, bir mekân ve bir mesire yeridir.

1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacını açıklarken öncelikle amacın ne olmadığını vurgulamak yerinde olacaktır. Bu çalışmanın amacı dinin ve inanç sistemlerinin kökenini açıklamak, doğru ya da yanlışlığına dair yorum yapmak değildir. Disiplinler arası bir yaklaşımla (Antropoloji ve Coğrafya) hazırlanan bu çalışmada mekânlara yüklenen kutsal değerlerin sosyo-ekonomik yaşamdan ve coğrafi unsurlardan bağımsız olmadığı, mekânın yaşatılmasında fiziki özelliklerden çok kültürel unsurların etkili olduğu, dolayısıyla insanın yaşadığı coğrafi mekânı kültürle yeniden ürettiği ve şekillendirdiği Pir Hatip ziyareti üzerinden açıklama gayesi güdülmüştür. Çalışmada Antropolojik yaklaşımla daha çok ziyaret mekânıyla ilişkili uygulamalardan hareketle kültürel yapı ile inançlar arasındaki bağın çözümlenmesi hedeflenirken, kültürel ve inanç coğrafyası noktasında coğrafi şartların inanç ve kültürel öğeler ve yine inanca dayalı pratiklerin mekânın peyzajı üzerindeki etkisine vurgu yapılmıştır.

Coğrafi açıdan çevre-insan etkileşiminin farklı bir sonucu olan ziyaret alanları (kutsal mekânlar) olağanüstü fiziki çevre özelliklerinden çok mekâna yüklenilen kültürel değerlerle vardır. Diğer bir ifadeyle çalışma aslında kutsal mekân kavramını hemen her yönüyle mekânı anlamaya ve açıklamaya çalışan coğrafi bakışla birlikte, kültür ve değerleriyle insanı açıklamaya çalışan antropolojik yaklaşım çerçevesinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken toplumun veya bireylerin günlük yaşam pratikleri çerçevesinde birden çok fonksiyonun yüklenilmesiyle kutsal bir mekânın ortaya çıkışı ile yine günlük yaşamdaki işlevleriyle birlikte mekânın çevresine göre farklılaşma süreci üzerinde durulacaktır. Gerek fonksiyonlar, gerekse farklılaşma sürecinde konum, erişilebilirlik (yerleşmelere, sosyal ve iktisadi faaliyet alanlarına göre) coğrafi (litolojik, vejetatif ve iktisadi faaliyetler) faktörlerle olan ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır. Diğer bir ifadeyle bir kültürel peyzaj unsuru olarak Pir Hatip ziyaretini oluşturan coğrafi unsurların peyzaj ve kullanım

özellikleri üzerinde durulacaktır. Kutsal mekân ve fonksiyonlarının oluşumunda, inanç ve toplumsal değerlerin yanında coğrafi unsurların rolü de ele alınarak insan-çevre ilişkisi çerçevesinde kutsal mekân yorumlanacaktır.

Belirtilen amaçlar doğrultusunda çalışma, saha gözlemlerinin yanında, nitel alan çalışma yöntemi ile ortaya çıkarılan bilgilerin yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu amaçla da belli bir yaşın üstünde olan kişilere ulaşılıp onların yaşam döngüleri ile birlikte, söz konusu kutsal mekâna yaklaşımları ve bu yaklaşımdaki değişimler irdelenmeye çalışılmıştır.

Araştırma sırasında açık uçlu sorular şeklinde hazırlanan görüşme formları kullanılmış olup, yaş ortalamaları 60'ın üzerinde olan, eğitim durumları okuma yazma bilmeyenlerle birlikte ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite mezunlarından oluşan, yarısı kadın yarısı erkek olmak üzere toplamda 22 kişiyle görüşülmüştür. Örneklem seçiminde yaş anlamında her ne kadar amaçsal yaklaşılsa da saha çalışmaları esnasında, kişilerin yönlendirmeleriyle kartopu örnekleme dönüşmüştür. Öte yandan 20 ile 30 yaş arasında olan ve ziyarete en az bir kez giden 9 kişi ile sonradan görüşülerek kuşaklar arası farklarda ortaya konulmaya çalışılmıştır. Katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme, görsel belgeleme ve sözlü tarih çalışması yapılarak elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Bunların yanı sıra haritalardan oluşan sahaya ilişkin tematik görsel materyaller ArcGIS /ArcMap10.3 paket programı ile google earth programı temel alınarak hazırlanırken, fotoğraflar saha çalışmaları sırasında çekilmiştir.

Mekânın seçiminde ise hem sahanın tarafımızdan bilinmesi, hem de kutsal mekân olarak çevre-insan ilişkisini yansıtma özelliği göz önüne alınmıştır. Pir Hatip ziyaretini diğer benzeri mekânlardan ayıran en önemli özelliklerinden biri 8,3 hektarlık alanda mekân peyzajının büyük oranda doğal unsurlardan meydana gelmiş olmasıdır. Doğal unsurlara (taş, ağaç gibi) ve bunların birbirlerine göre konumlarına dair beşeri bir müdahale yapılmamıştır. Bina, türbe gibi yapılar sınırlı düzeyde inşa edildiği gibi, dışarıdan da herhangi bir unsur taşınmamıştır. Burada dikkati çeken en önemli müdahale sahanın tahrip edilmeyerek, koruma altına alınmış olmasıdır. Ziyaretin sınırları dışına ona ait sınırlı düzeyde unsurun çıkartılması (ot, ağaç, dal parçası, vb.) nedeniyle çevresine göre mekân zamanla görece olarak farklılaşmıştır.

Ziyaret özellikle bu noktada kırsal bir alanda coğrafi unsurların toplum tarafından kutsal görülmesiyle çevre-insan ilişkisini ortaya koyması bakımından, diğer bir ifadeyle dini-ekoloji açısından irdelenebilir bir boyuta sahip olması yönüyle de önemlidir.

2. Araştırma Alanı ve Sınırları

Araştırma sahası Nusaybin İlçesine bağlı Duruca Mahallesi sınırları içerisindedir. Duruca Mahallesi Nusaybin ilçesine 7-8 km mesafede, ilçenin doğusunda, yer almaktadır (Şekil:1). Ziyaretin bulunduğu alanın çevresindeki yerleşmelerde yaşayan nüfusun temel geçim kaynağı ziraat ve hayvancılıktır.

Şekil:1 Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası

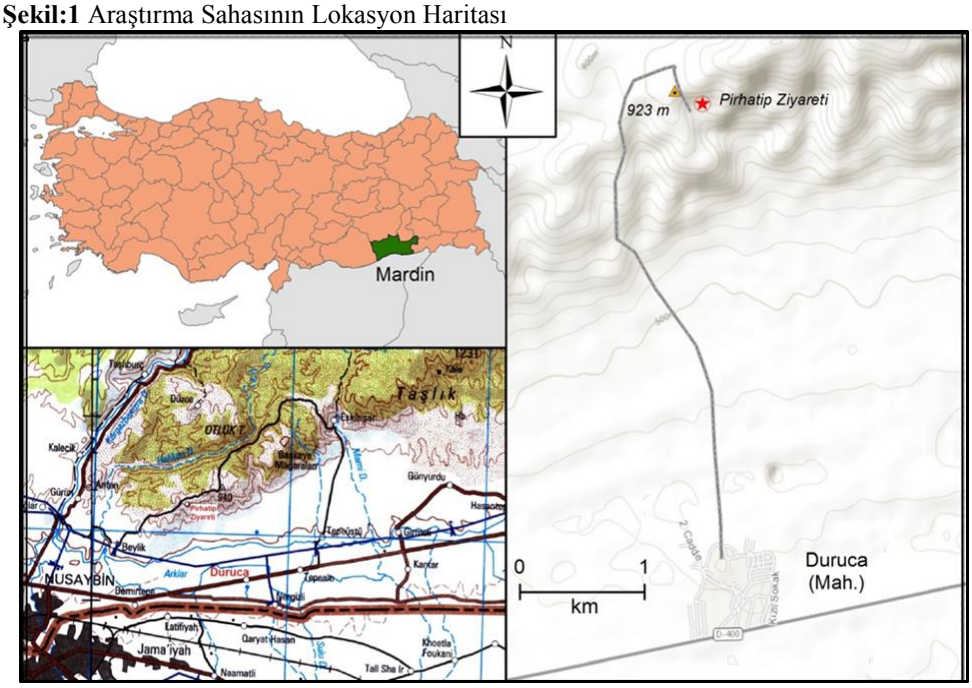

Mardin iline bağlı Nusaybin ilçesi, coğrafi konumu nedeniyle tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yörenin yerleşme tarihi Gırnavas höyüğünde yapılan arkeolojik çalışmalara bağlı olarak M.Ö. 4500'lere kadar dayandırılmaktadır. Yine antik çağlardan beri bugünküne benzer adlarla (Nisibis, Nisibina) anılmış olup, (Erkanal, 2007:1-16; Uysal, 2007:17-49) Asuriler, Babiller, Roma, Pers, Sasani, Bizans, Osmanlı gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Her ne kadar bazı tarihi kaynaklarda Duruca eski adıyla Kertven ismiyle geçse de yerleşme birimine dair detaylı bilgilere ulaşılamamıştır (Taş, 2007:713-723). Yine ziyaretin 1km doğusunda eski bir yerleşme biriminin varlığı, bu alanın çok eski dönemlerde de kullanıldığına bir işaret olarak gösterilebilir. Fakat bunlara dair net bilgilerin olmaması yerleşme biriminin tarihiyle ziyaret alanının varlığını ilişkilendirmede güçlükler yaratmaktadır. Bu anlamda kutsal mekâna ilişkin, tarihi bilgiler görüşmeler üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla yakın tarihe dönüktür.

3. Mekân Algısı: Kutsal ve Sıradan Olanın Çizgisi

İnsanda mekân algısının şekillenmesinde hiç kuşku yok ki inançları, yaşam biçimi ve içerisinde yaşadığı sosyal düzen gibi birçok olgu etkilidir. Bazen idari bir birim, yaşanılan mesken, ya da hayatında deneyimlediği bazı anılarının geçtiği bir yere değer atfedildiği gibi, bazen de inanç ve toplumsal kimliğin inşa edildiği yerlere atfedilir. Ama ne olursa olsun mekânla ilişkili olarak insan zihni, yaşamında var olanı açıklama ve değer katma yoluna gitmekte, bunu yaparken de amacı doğrultusunda ona sınırlar belirleyerek olağandan ayırmakta ya da diğer bir değişle kutsallaştırmaktadır. Aslında bu mutlak coğrafi mekânın inanç ve değerler çerçevesinde yeniden yorumlanarak, yeniden üretilmesi sürecidir ki, artık orası bilinen sıradan mekân değildir. Algı, yorum ve tanımlamada yaşanan bu değişim hiç şüphe yok ki zamanla kullanıma yansımakta, bu da mevcut peyzajın değişimine yol açmaktadır.

Kutsalın kavramsal çerçevesini çizmenin son derece güç olduğunu vurgulayan Eliade, genellikle inanç sitemlerinde kutsalın kutsal olmayanla tanımlanmaya çalışıldığını, insanın düzenlediği, hissettiği, karşılaştığı ya da sevdiği her şeyin kutsallık kazanabileceğini belirtir (Eliade,

2000:27-36). Durkheim'e göre bilinen bütün dinler ortak bir özelliğe sahiptir; dinler insanların iki sınıf halinde tasavvur ettikleri gerçek ya da hayali şeylerin tasnifini ön gerçek olarak kabul ederler ve bu durum "kutsal"(sacred) ve "din dışı" (profane) terimleriyle açıklanır. Kutsal nesneler, tanrı, ruh gibi isimlendirilen varlıklardan ibaret değildir. Bir kaya, bir ağaç, bir su kaynağı, küçük bir taş, bir ağaç parçası, velhasıl herhangi bir şey kutsal olabilir (Durkheim 2005: 56).

Kutsallık ve özellikle kutsal mekân kavramları antropoloji ve din tarihçilerinin yanında kültürel ve inanç coğrafyasında da yer bulmuş olup, buna dair farklı tanımlamalar yapılmıştır. Post-modern görüşe göre mekânın tinsel boyutu, inananlar tarafından kültürel yapıya bağlı olarak kazandırılmıştır (Park, 2004:19-23). Yi Fu Tuan "sacred" rutini bozan, kesintiye uğratan, basmakalıbın ötesindedir diyerek, farklı olma, ahiret, düzenlilik ve bütünlük kavramlarıyla kutsal mekânlara vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda Tuan'a göre bir yerin kutsallığını tam anlamıyla ortaya koyan, açık, kesin tanım/tanımlar bulmak mümkün değildir. Zira kutsalın ve kutsal mekânların seçiminde farklı inançlara göre farklı kriterler kullanıldığı gibi, aynı inanç sistemi içerisinde dahi kriterler tarihi süreçte değişebilmektedir (Yi Fu Tuan,1978). Böylece denilebilir ki, birçok inanç sisteminde önemli bir yere sahip ziyaretlerin sınırları, bazen kutsiyet atfedilen zatın mezarıyla sınırlıyken, bazen de geniş bir alana yayılan saha da olabilir. Karşılaştırma yaparak örneklendirmek gerekirse Nusayri inancında özel bir öneme sahip ziyaretlere binalar inşa edilerek bunların sınırları belirlenirken (Türk, 2005:159; Çağımlar, 2002), araştırma sahamızda bu sınırlar etraftaki ağaçlarla belirlenmiştir. Kutsal mekân ağaçlık bir alanda yer almakta olup, makamı da yine aynı sadelikte dizayn edilmiştir (Foto:1-2).

Kutsal, istinasız tüm toplumlarda bilinip tanınan, günlük ve sıradan olanın karşı kutbu olarak bilinir. Kutsal olarak kabul edilen, doğal bir obje, bir eşya, bir mekân, bir bitki, bir insan veya sanal bir varlık olabilir (Erginer, 2003: 509). Çok sayıdaki inanç sistemine göre; tapınak, kent ve mezar gibi beşeri yapıtların yanında dağ, akarsu, ağaç, kaya v.b. gibi doğaya ait unsurlar da kutsal mekân kapsamına girmektedir (Sopher, 1967:49;Al Faruqi, Sopher, 1974:66). Bunlardan doğal beşeri unsurları beraberinde kapsayan ziyaretler dikkat çekicidir. Ziyaret fenomenleri inanç ve uygulama düzeyinde bazı farklılıklar sergileseler de arkaik toplumlardan modern toplumlara kadar pek çok kültürde bunlara rastlanmakta ve ziyarete konu olan mekânların her dönemde var oldukları görülmektedir (Eliade 1971: 367-371).

4. İnançla Şekillenen Bir Peyzaj Olarak Pir Hatip

Günümüzde Pir Hatip ziyaretine gelenlerin çoğu İslamiyet'in Şafi-i mezhebine bağlıdır. İslamiyet'te ziyaret, yatır, makam gibi toplum tarafından kutsal kabul edilen kişilerin yüceltilmesi veya bunlara adak adanması tabusal bir alandır. Bu aslında inancın prensiplerini önemseyenler için bile etkileşimin ve toplum ruhunun, yani "communitas"ın ön plana çıkmasıdır diyen Anderson'un (2005:155) görüşünü de destekler mahiyettedir. Dini kurallar her ne kadar ziyaret ile ilgili birçok ritüeli yasaklamış olsa da, Pir Hatip ziyaretine yapılan toplu ziyaretler, aynı dini kimlikten olmayı güçlendirmekte ve etkileşim ağını yeniden canlandırmaktadır.

Pir Hatip ziyaretine dair saha çalışmalarından edinilen bilgilerde, aslında söz konusu alanda zatın mezarının olmadığı, burasının makamı olduğu belirtilmiştir (Foto:1). Ziyaretin bulunduğu tepenin aşağı kısmında mezar bulunmaktadır. Ancak buna dair görüşmecilerin tümü net bir şey söylemese de bu zatın burada yaralandığı ve bu nedenle de kutsal olanın burası olduğuna dair rivayetlerin olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşım kutsal olana yücelik ve ululuğun atfedilmesiyle ilişkilendirilebilir. Ayrıca ziyaret çift makamlı olma gibi ayırt edici diğer bir özelliğe sahiptir.

Foto 1: Her İki Makamdan Görünüş

Foto2: Ziyaret Sınırını Belirleyen Ağaçlardan bir Görünüm

Böyle olmakla beraber burada mekân algısında sosyal yapının da önemli bir değişken olduğu belirtilmesi gereken diğer bir husustur. Öyle ki bu mekânın sınırları, erkekler tarafından sorulmadan vurgulanırken, kadınların ise sorulduktan sonra ve sadece ağaçlarla belirlenen ziyaret sınırını belirterek, erkek görüşmeciler kadar çevredeki özel mülk ve yerleşme birimlerinin alanlarına ilişkin detaylı bilgiler veremedikleri görülmüştür. Bu da kadın ve erkek zihninde mekân algısının aidiyet ve hükmetme, elde tutma yönünden farklı bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu tarz bir yaklaşımı birçok nedenle ilişkilendirmek mümkün olmakla birlikte, ataerkil toplumlarda koruma, hükmetme gibi toplumsal rollerin erkeğe atfedilmesi de gösterilebilir.

Bütün görüşmecilerin "*burada iyi ve güzel olanı bu mekânın yüzü suyu hürmetine Allah'tan istiyoruz"* şeklindeki vurgularına rağmen ceza ve musibetlerin mekâna ilişkin olduğunu belirtmelerinin altında yatan nedenin, mekânın korunmasında caydırıcılık unsuru olarak kullanılmasıyla ilişkili olduğu kanaatindeyiz. Ziyaretin etrafında özel mülklerin varlığı da bunu desteklemektedir. Ziyaret alanının dışındaki ağaçlar zamanla tahrip edilirken ziyaret içinde kalanların varlığını koruması da bunun göstergesidir.

Ziyareti sıradan bir mekân olmaktan ayıran simgelerden biri kirlilik-temizlik algısıdır. Ziyaretin kendine özgü kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar ziyarete geliş amacı ve istekler doğrultusunda şekillenmektedir. Çünkü amaç ve istekler doğrultusunda ziyaretle temasın derecesi ve girilmesi gereken bölge şekillenmektedir. Buna göre de bedensel temizliğin gereklilikleri de netleşmiş olmakta ve belirlenmektedir. Özellikle erkek çocuk isteyen ve adağı olanların ruhani olan ile bağının daha güçlü olması için dua edilirken bile bedensel olarak inançları doğrultusunda temiz bir beden içerisinde olmaları önemli görülmektedir.

'Temizlik imandandır' gibi birçok atasözünün var olduğu bir toplumun kutsal mekân ve temizlik algısının somutlaşmış halini burada görmekteyiz. Bu algının, günlük hayattan ziyade, özellikle inanç ve dini vecibelerin yerine getirilmesinde büyük önem teşkil ettiği bilinmektedir. Hem kutsal mekânın temizliği hem de kişinin bedensel temizliği önemli iki yönü oluşturur. Temizlik ya da temizlemek kültürel birçok farklılığı ortaya koymakla birlikte genellikle kutsal kabul edilen mekânların temizliği kültür aşırı bir durum olarak karşımıza çıkar. Ziyaret alanına gelen ziyaretçilerin, yemek kırıntıları dışında cam ve plastik eşyaları toplayıp burada bırakmadıkları görülmektedir. Fakat burada, suyun sarnıç ve kaya oluklarında biriken yağmur sularından temin edilmesi tedbirsiz gidenlerin bunları kirletmemesi için ziyaretin içine pet şişeleri veya ibrik gibi eşyaların daha sonra su taşımak için bıraktıkları görülmektedir. Bu anlamda da ziyaret çevresinin kirletilmediği görülmektedir. Temizliğin vurgulandığı diğer bir konu beden temizliğidir. İnsan bedeni birçok sistemi simgeleyen bir yapıdır ve bedenin farklı kısımlarının işlev ve ilişkileri, başka

karmaşık yapılar için de bir simge kaynağıdır (Douglas 2007:146). Görüşme esnasında mekân ziyaretine ilişkin soru sorulduğunda, birebir temizlikle ilgili soru olmadığı halde özellikle kadınların temizlik vurgusu yaptığı görülmektedir. Erkeklerin ise abdestli olarak ziyarete gitmek şart mı? sorusu üzerine cevap verdikleri görülmektedir. İslamiyet'te bedensel temizlik aynı zamanda kişinin abdest alıp almaması ile de ilişkilidir. Hem namaz abdesti hem de gusül denilen boy abdesti almanın simgesel bir karşılığı bulunmakla beraber özellikle boy abdesti temizlikle ile simgeleştirilmektedir. Görüşme esnasında özellikle mekâna adak için, gelenlerin ziyarette makam yerine gidilirken, mutlaka abdestli gidilmesi hatta çocuk ve özellikle erkek çocuk için adakta bulunacakların boy abdesti alarak gitmeleri gerekliliği vurgusu yapılmaktadır. Fakat makam dışında ziyaret alanı içerisinde böyle bir şartın olmadığı belirtilmiştir.

Ziyaret sahip olduğu doğal ve beşeri peyzaj özellikleri itibariyle çevresiyle kıyaslandığında, yöredeki inanç değerleri temelinde insan-doğa etkileşiminin ürünü niteliğindedir. 8.3 ha alanı kaplayan ziyaret, genel çerçevede yüzölçümü olarak birçok kutsal mekâna göre oldukça büyüktür. Yuvarlak hatlara sahip olan saha aynı adla anılan tepenin zirvesini merkeze alacak şekilde adeta takke şeklinde konuşlanmıştır.

Ziyaretin de içerisinde yer aldığı saha, genel hatları itibariyle morfolojik anlamda Mardin-Midyat eşiğinin güney kesiminde büyük oranda yatay tabakalı Eosen kireçtaşlarından oluşmuş, tepelik alanlardaki hızlı karstlaşmayla lapya, dolin ve mağaralarla şekillenmiştir. Karasal iklimin hâkim olduğu sahada, 800 m'den daha yüksek alanlarda antropojenik etkiler sonucu orman vasfını kaybetmiş, seyrek dokulu palamut meşesi (Quercus Brandii), ve menengiç toplulukları ile yer yer göze çarpan sakız ağaçları doğal bitki örtüsünü oluşturmaktadır (Kılıç,2008:109-112).

Ziyaret, aynı isimle (Pir Hatip) 923 m'lik bir yükseltiyle zirai faaliyetlerin yoğun olarak sürdürüldüğü ovaya hâkim tepede yer almaktadır. Burası, eşiği oluşturan platonun güneye bakan yamaçlarında, platonun adeta alın kısmına denk düşmektedir. Platonun ovaya bakan yüksek tepelerin üzerinde yer alan Pir Hatip ziyareti, genel çerçevede tarım alanları ile hayvancılık yapılan alanların kesişme noktasında bulunmasına karşın, litolojik yapısı, yükseltisiyle birlikte hayvancılık amaçlı kullanılan sahadadır.

Pir Hatip ziyaret alanı sahip olduğu doğal unsurlar ve bunların dağılışı itibariyle oldukça yeknesak bir peyzaj özelliği sergiler. Tabakalı kireç taşlarının karstlaşmasıyla alanda lapya, dolin gibi yer şekillerinin yanında, kesintili olarak toprak oluşumunu görmek de mümkündür. Yine litolojik olarak ana unsuru oluşturan kireç taşından kopmuş blok ya da parçalar, doğal peyzajın göze çarpan unsurları arasındadır. Toprak oluşumuna meydan veren dolinlerde otsu bitkilerin yanında, palamut meşesi (Quercus Brandii), ve menengiç toplulukları ile seyrek olarak da sakız ağaçları görülür. Bitki örtüsü yönüyle ziyaret sahasının çevresine göre daha canlı olması, genel anlamda sahanın kutsallığı ve dokunulmazlığıyla ilişkilidir. Kutsallık ve korkuyla doğan saygı korumacı bir yaklaşımın temelini oluşturur.

Ziyaret sahası doğal unsurların korunması yönüyle beşeri etkilerin görüldüğü bir mekân olmasına karşın, inanca bağlı sebepler nedeniyle insan yapımı unsurlar açısından oldukça fakirdir. Ziyaret makamı olarak adlandırılan taşla çevrili iki mekân ile su sarnıcının dışında dikkat çekici beşeri bir yapıt görmek mümkün değildir. Yöre inançlarıyla ilişkili olan bu peyzajda, asıl makam tepenin zirve noktasına yakın ziyaret sahasının geometrik ortasına gelecek şekilde konuşlandırılmıştır. Yakın geçmişe kadar sadece taş yığınlarıyla çevrili olan asıl makam alanı, günümüzde beton harcı kullanılarak örülmüş taş duvarlardan oluşmaktadır. Kare biçimli asıl makamın üstü açık, kıble yönünde demir kapısı bulunmaktadır (Foto 3).

Foto 3: Asıl Makamdan Bir Görünüş

İkinci makam ise asıl makamın dokunulmazlığına yönelik inanç temelinde doğmuştur. Zira insanların ya da hayvanların asıl makama girmesinin kendilerine zarar getireceği inancı nedeniyle asıl makama yönelik ibadet ya da dualar ikinci makamda icra edilmektedir. Asıl makam yine aynı amaçla yanlışlıkla olası girişlere karşı taş beton duvar ve demir kapıyla izole edilmiştir (Foto 1-3). Buna karşın ikinci makam sadece belirginleştirmek amacıyla basit taş yığınlarından oluşan bir hatla çevrelenmiştir. Asıl makamda duvarlar engelleyici bir fonksiyon üstlenirken, ikincisinde belirgin hale getirmeye yönelik bir işlev üstlenmişlerdir (Şekil 2).

Buradaki doğal unsurları birkaç metre ötedekilerden coğrafi ve biyolojik anlamda hiçbir farkı olmamakla birlikte, ziyaret sınırı olarak kabul edilen alanın dışına buraya ait herhangi bir nesnenin (dal parçası, taş vb.) çıkartılmaması inancı hâkimdir. Bu yaklaşım Anadolu'da birçok yerde var olmakla beraber (Yıldız, 2011:472) çalışma sahamızda bunu farklı kılan alansal dağılışı ve bu kutsiyetin sadece ziyaret makamındaki unsurlarla sınırlı olmamasıdır. Zira ziyaretin sınırı 8.3 ha'lık bir sahaya tekabül etmekte olup, bu alan içinde kalan birçok unsur için geçerlidir. Görüşülen bütün kişilerin, bunu teyit etmesi ve buna uyduklarını belirtmesi, erkek görüşmecilerden birisinin *bence ziyaret çarpar söylemini biz söylüyorduk, öyle olduğundan değil kimse ağaçları kesmesin diye* şeklindeki ifadesi kutsalla sıradanlığın çizgisinin ayrıldığı ve toplumun ortak anlayışının ve kararının ürünü olduğu sonucuna götürüyor. Sonuç olarak denilebilir ki ziyaretin sınırı doğal çevre ile simgelenmiştir. "Simgeler, insanın anlam atfettiği olaylar, nesneler, konuşmalar veya yazılı metinler şeklinde olabilir." (Altuntek, 2010:18) Bu doğrultuda Pir Hatip ziyaretinin sınır simgesi toplum tarafından çevresindeki özel mülk ve ortak kullanım alanlarından ayırdını sağlayan doğal coğrafi unsur olan ağaçlar ve kayalardır. Özellikle ziyaret içindeki ekolojik yapı korunduğundan bu ağaçlar zamanla çevrelerine göre daha belirginleşerek ziyaretin sınır simgeleri olarak daha da ön plana çıktıkları ve diğer unsurların bu fonksiyonlarını baskıladıkları görülmektedir. Ziyaretin sınırı kutsal ve sıradan olanın ayırdıyla çizildiği gibi kendi içinde de kutsiyet atfedilen kişiye yaklaşıldıkça yani ziyaret makamına yaklaşıldıkça tekrar çizildiği görülmektedir. Burada ki sınır ayrımı yine taş gibi sembolik unsurlarla belirginleştirilmenin yanısıra ziyaretin makamı, ritüellerin gerçekleştiği yer olması bakımından sınırının daha sıkı kurallarla yeniden çizildiği görülmektedir.

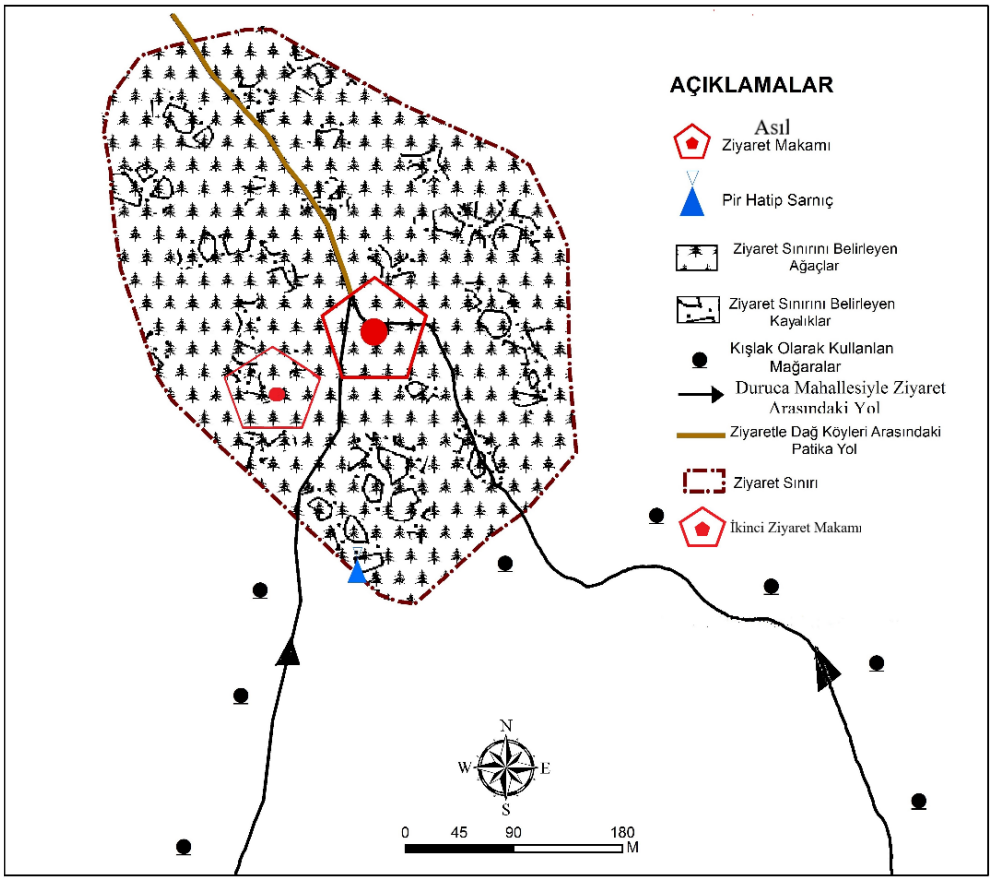

Şekil 2: Pir Hatip Ziyaretinin Vaziyet Planı

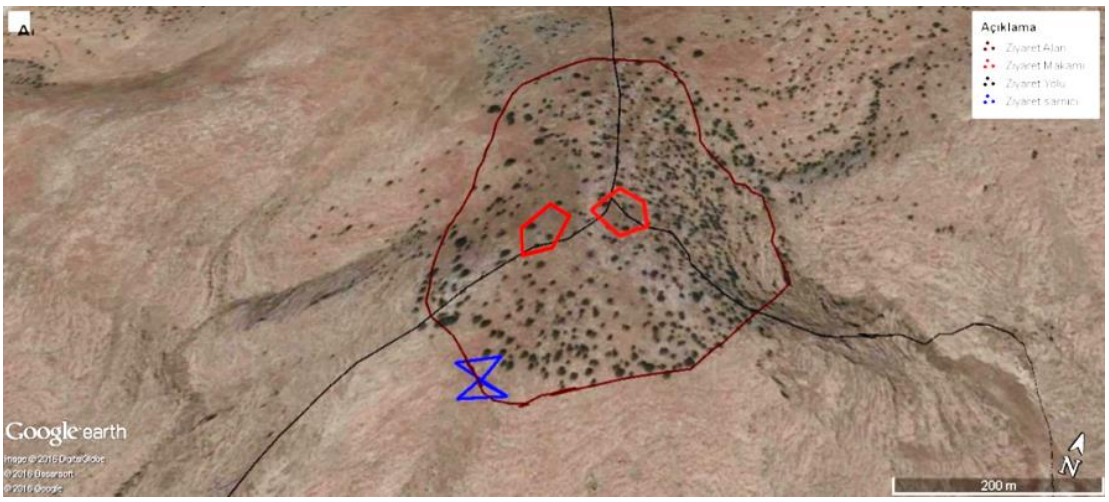

Şekil:3 Çalışma Sahasının Google Earth Görüntüsü

5. Çok Fonksiyonlu Bir Kutsal Mekân Oluşumunda Konum ve Erişilebilirliğin Rolü

İnsan hayatının her alanında ulaşım her zaman önem arz etmiştir. Doğal unsurlarla iç içe olan kutsal mekânlar incelendiğinde, mekânların seçiminde erişilebilirliğin iki yönlü işlerlik kazandığı dikkati çeker. Bunlardan ilki daha çok gizemli, az bilinen dolayısıyla erişimin son derece güç olduğu yerlerin kutsal mekân olarak seçilmesidir. Bunda inanç sisteminin değerleriyle ilişkili

olarak ulaşılması güç, az bilinen, tenha ve gizemli olmanın getireceği sevap ile tanrı ya da kutsal güçlerle baş başa kalma, inzivaya çekilme, çile çekme düşünceleri etkili olduğu gibi, yaşanılan döneme göre yasaklı olan inancın korunması, gizlenmesi çabaları da etkilidir. Uzak Doğu inanç sistemleri ile Anadolu'da erken Hıristiyanlığa ait çok sayıdaki kutsal mekânın bu gruba örnek oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Öte yandan yukarıda ifade edilen unsurların göz ardı edildiği ya da yasaklı dönemlerin dışında kalan zaman dilimlerinde ise, aksine kolay ulaşılan, sosyal kaynaşmaya vesile olacak şekilde, yerleşme birimlerine yakın, daha merkezi yerlerin kutsal mekân olarak ön plana çıktıkları görülmektedir. Bu bağlamda çalışma konusunu oluşturan Pir Hatip ziyareti daha çok ikinci guruba giren yerlerdendir. Nitekim ziyaret Duruca Mahallesine ve yine D400 karayolu olarak tanımlanan Mardin-Şırnak karayoluna (İpek Yolu) 7-8 km mesafededir. Bunun yanında zirai ve hayvancılık faaliyetlerinin yürütüldüğü sahaların da kesişme noktasındadır. Bu konum, hem D 400 karayolundan geçenlerin, hem de yörede günlük yaşamını sürdüren yöre insanının yaşam odağında olmasında etkin rol oynamıştır. Öyle ki, görüşülen kişilerin, il dışından (Van, Diyarbakır, Batman, İstanbul, Mersin gibi şehirlerden) tanıdık kişiler vesilesiyle ziyaretçilerin geldiği vurgusu, mekâna ziyaretçilerin gelişinde sosyal ilişkilerin rolü olduğu sonucuna götürdüğü gibi, erişilebilirliğin sağladığı kolaylıkla toplumsal kaynaşma arasında belirgin bir ilişkinin olduğunu da göstermektedir. Erişilebilme güncel, hayatın içinde kalabilmeyle yakından ilişkilidir. Yapılan görüşmelerde çevrede bilinen başka ziyaretler olmasına rağmen, neden burayı tercih ettikleri ve bu mekânı özel kılan nedir sorularına, kerametleri var cevabıyla birlikte yakınlık vurgusunun yapılması, erişilebilirliğinde önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Pir Hatip ziyaretine dair fonksiyonların çeşitliliği de mekânın konumu, diğer bir ifadeyle erişilebilirlik derecesiyle ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Ziyaret birden fazla fonksiyonuyla sürekli hayatın içinde ve göz önündedir.

6. Fonksiyonları İtibariyle Pir Hatip Ziyareti

6.1.Bir Ritüel Mekânı Olarak Pir Hatip

Bir uyarlanma aracı olan din, kutsalı, yasağı, ayini, ibadeti, simgeyi, kimliği, mekânı, söylemi ve metni bir arada tutan birçok yapıyla ilişkili gelenekleriyle, sürekli tekrarlanır (Şahin, 2010). Şüphesiz bu yineleme içinde en önemli geleneklerden birisi ritüel/ayinlerdir. Dini doğaüstü varlık ve güçlere ilişkin zihinsel tutum alış ve davranış örüntüleri olarak tanımlayan Atay (2004:223-224), zihinsel tutumdan inancı (iman-itikad), davranış örüntüsünden ise ritüeli (ibadet-ayin) anlamak gerektiğini belirtmektedir. Dini ritüeller aynı zamanda ortak bir dini paylaşan topluluklar için simgeler ile donatılmıştır. Benzer doğrultuda bir değerlendirme yapan Turner, ayinle simge arasında olduğunu düşündüğü bağlantıya şöyle dikkat çekmektedir: "Ayin kelimesiyle ifade etmek istediğim mistik varlıklara veya güçlere olan inanca ilişkin, önemli günlere dair ciddi bir davranış biçimidir. Simge ise ayin davranışının belirli özellikleri olarak kalan en küçük ayin birimidir; ayinsel bağlamda belirli bir yapının temel birimidir" (Turner 1967:19).

Pir Hatip ziyareti farklı dilekler ve bu dileklere dair bir dizi ritüelin merkezi durumundadır. Ziyarette genellikle sağlık, ekonomik ve sosyal durumlar ile ilgili dilekler dilenmekte ve adaklar adanmaktadır.

Ziyaretçilerin özellikle kadın ve çocukların büyük bir bölümü dileklerinin gerçekleşmesi için geçmişte daha yoğun olmakla beraber günümüzde de bez/çaput bağlamak suretiyle dilek dilemektedirler. Cinsiyet ayrımının görüldüğü bu durum erkekler tarafından da "*çaput bağlamak daha çok kadın ve çocuk işidir*" cümlesi ile ifade edilmiştir. Geçmişte daha çok bez bağlayarak dilek dilendiği gerçeği kadınların "*eskiden çaput bağlardık ama artık kimse bağlamıyor zaten dinen de*

caiz değilmiş" şeklinde cevapları ritüel değişimin ve kuşaklar arası farkların belirtisi olarak değerlendirebilir.

Pir Hatip ziyaretinin bir ritüel mekânı olmasının en önemli nedenlerden birisi farklı amaçlarla mekânda adak kesilmesidir. İlahi bir kudrete bir dileğin yerine getirilmesi karşılığında verilen vaat olarak tanımlanan adak ritüeli, hemen hemen her dönemde işlerin yolunda gitmesi için ihmal edilmeden başvurulan bir yöntem olmuştur (Emiroğlu 2009:11) Bir dileğin gerçekleşmesi veya hastalıktan arınmak için sunulan bir adak vesilesiyle tanrılara ödenen bedel isteğe bağlı bile olsa, düzenli, gerekli ve hatta zorunlu bir saygı gösterisidir (Mauss, 2005:71). İslam inancında yeri olan ve nezir olarak da geçen adağın, (Tanyu,1967:5-16; Örnek,1973:11) ilahi takdiri değiştirmeyeceğini fakat fıkıhta ahde vefa olarak yerine getirilmesine önem verildiği belirtilmektedir. Ancak adağın ermiş, veli olarak bilinen kişi ve yatırlar üstünden adanması ve dilek gerçekleştiğinde adağın, karşılık ve şükran göstergesi olarak bunlar adına gerçekleştirmesi İslam inancıyla bağdaşmamaktadır (Emiroğlu 2003: 11-12;Tanyu,1967:). Kuran-ı Kerim'de genel anlamda kurban, adak ve sadaka olarak kesilen hayvanın kanın ve etinin Allah'a ulaşmadığı burada önemli olanın fiilin yerine getirilmesi vurgusu söz konusudur. Ancak adak adamak inanılan ile bağ kurmanın bir yoludur. Özellikle şunu belirtmekte fayda var. Roux (2005:189) kurbanın, bir nesneyi ya da canlıyı günlük alandan din alanına geçirmek olduğunu söylersek kutsamak ile kurban adamayı karıştırırız diyerek aslında adak verilen hayvanın kutsallığı değil, sadece o an mekânda olma durumu ve okunan dualaların kutsallığını dile getirmektedir. Foster (1999:366) simgeleri kültürel süreçler ve ilişkiler ile ilgili anlamları aktarmak için bağlam çeşitliliği içinde kullanılabileceği ve kültürel açıdan herhangi bir şekilde ilişkili olduğu bir "varlığı" temsil ettiklerini belirterek bu özellikleri üzerinden tanımlamaktadır.

Günümüzde Pir Hatip ziyaretindeki adaklar, gerçekleşmesi beklenilen herhangi bir dileğe yönelik olabildiği gibi, geçim örüntüsü olarak hayvancılığı benimseyen halkın sürülerinin korunmasına yönelik şükretme mahiyetindeki niyetin bir simgesi olarak görülebilir. Bu anlamda özellikle ikincisi hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olması nedeniyle ön plana çıkmıştır. Zira gerek geçmişte gerekse günümüzde ziyaretin yakın çevresini kışlak olarak kullanan ya da sürülerini çevresinde otlatan sürü sahipleri, hayvanlarının kaybolmaması, yırtıcı hayvanlar tarafından yenmemesi için ziyaretin koruyuculuğuna kanaat etmektedirler. Ayrıca ziyaretin platoluk alandaki otlak sahalarına giden kestirme yolların üzerinde olması, sürülerin buradan geçmesine yol açmaçta, bu da zaman zaman ziyaretin sınırlarının ihlali anlamına gelmektedir ki, adaklar bu ihalalin karşılığı niteliğindedir. Bir nevi kutsal mekâna zarar verdikleri düşüncesiyle adak kestikleri söylenebilir. Bu tür yoğun bir temasın olduğu sürü sahiplerinin adak kesme işlemini bir nevi kefaret ve kutsalın korunmasında caydırıcı bir önlem olarak yerine getirdiklerini belirtmek mümkündür. Öyle ki Duruca Mahallesi gibi ziyaretle sıkı teması olan yerleşmeler dışında diğer yerleşme birimlerindeki halk tarafından böyle bir uygulamanın olmaması da bunu destekler niteliktedir.

Erkek çocuk adaklarında ve eskiden ziyaretin çevresini kışlak olarak kullananlarla buranın yakın çevresinde sürülerini otlatan bazı sürü sahiplerinin adak olarak ziyarete oğlak adadıkları bilinmektedir (Foto 4-5). Erkek çocuk adağında yedi yıl boyunca yılda bir kez mekânı ziyaret ederek oğlak kesmek zorunluluğu vardır. Bu da ziyaretin günlük yaşamdaki etkinliğinin sürmesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca genelde mekâna adanılan çocuk adakları sonrasında doğan erkek çocuğa bu mekâna atfen Hatip veya Diyar ismi verildiği de görülmektedir. Yine burada kesilecek olan adağın özellikle erkek olması gerektiğine işaret edilmesi ve dişilerin ise doğurganlığına vurgu yapılarak belirtilmesinden adak seçiminde sürdürülebilirliğin göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Elbette bu durum sadece sürdürülebilirlik ile açıklanamaz. Genel anlamda Anadolu'da dişi hayvan kesimi çoğu kez bir tabu olarak karşımıza çıkar. Bu durum kültürel ve geleneksel bir çok unsurla ilişkilendirilebileceği gibi islam inancındaki kurban yaklaşımıyla da temellendirmek mümkündür.

İslam inancında kurbanın erkek olarak seçilmesindeki gerekçe " İbrahim peygamberin oğlunu keseceği zaman Allah tarafından bir koç gönderilmesi" olarak açıklanmakla birlikte, Kuran'da kurban olarak sunulan hayvanın cinsiyetine değil olgunluğuna, sağlıkla ilgili bedensel özelliklerine, kesim şekline ve türüne gönderme yapılmaktadır. Bu da adak kesiminde eril tercihinin benimsenmesinde erkek egemen toplumlarda güç ve sağlamlık gibi rollerin erkeğe atfedilmesiyle de ilişkilendirilebilir. Öyleki çalışma sahamızda mevzu bahis olan kurban değil, adak olmasına rağmen özellikle erkek çocuk adaklarının bu inanç çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu da erkek çocuğa duyulan güçlü isteğin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Ziyaret için adak adama ritüeline inanmadığını belirten iki kişi dışındaki diğer bütün görüşmeciler *adağın makbulü ya kuzu ya da oğlaktır eskiden böyleydi fakat herkesin durumuna göre ne adamışsa onu verebilir bunda bir şart yoktur* diyerek, adak adama biçiminde inanç temelli bir çerçeve hakim olduğunu göstermenin yanı sıra ekonomik durumlarının da belirleyici olduğuna işaret etmektedirler.

Özellikle eskiden burayı kışlak olarak kullanan ailelerin yazın köye dönmeden 1-2 hafta önce adaklarını burada kestikleri, ayrıca daha önceleri erkek çocuk adaklarında da ilk adak kesiminde ziyarette bulunma şartı aranmasına rağmen günümüzde bunun da bazı yönleriyle değiştiği belirtilmiştir. Bunun sebeplerini görüşme yapılan kişiler, hem buranın artık kışlak olarak kullanılmamasına, hem de yağışın az olduğu yıllarda sarnıçlarda su olmadığından sıkıntı yaşanmasına bağlamışlardır. Bu nedenle adağını evde kesenler, erkek çocuk adaklarında ilk adak dışındaki diğer altı yıl içerisinde kesencekleri diğer adakları ve yine Pir Hatibe gelme durumu olmayan farklı adak sahiplerinin adaklarını bulunduğu yerde kesip istediği şekilde dağıtabileceği anlayışının yaygınlaşması, özellikle iktisadi anlamda meydana gelen değişimlerin ritüellerin işleyişinde de değişime yol açtığını göstermektedir.

Foto 4: Eskiden Halk Tarafından Kışlak Olarak Kullanılan Mağaralar

Foto 5: Ziyaret Etrafında Otlatılan Sürülerden Bir Görünüş

Kutsal mekândaki bu değişimler sadece ritüel ve adak mekânı olarak kullanımında değil aynı zamanda adak mekânı olarak buraya yapılan ziyaretlerin zamansal değişiminde de görülmektedir. Zira geçmişte buraya yapılan adak ziyaretlerinin cuma ve perşembe günleri gerçekleştirildiği belirtilmekle beraber ziyarete adak için hafta sonu gelen kadın görüşmecilerden birinin *eskiden cuma veya perşembe günleri gelirdik. Fakat eşim çalışıyor diye, cuma gecesi niyetimi ettim ziyarete gelmeyi hafta sonuna bıraktık*, şeklindeki ifadesi mekâna yapılan ziyaretlerin uygulanması hususunun, halkın çalışma kalıplarındaki değişime göre esnetildiğine işaret etmektedir. Ayrıca mekâna ziyaretlerin özellikle bahar aylarında gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Ziyarete gelişlerin dönemsel olması, karasal bir iklimin hâkim olduğu bu sahada yaz aylarının aşırı sıcak olması nedeniyle buraya çıkışları zorlaştırmasındandır. Bu da gösteriyor ki mekâna olan ziyaretler fiziki coğrafi faktörlerle de ilişkilidir. Ayrıca zaman zaman güvenlik gerekçesiyle de ziyarete gidişler kesintiye uğramaktadır.

6.2.Bir Sağaltım Mekânı Olarak Pir Hatip Ziyareti

Birçok kültürde kutsal mekânlar inancın pratikleri ile donatılmış hali dışında bir tür sağaltım yani iyileştirme merkezi olarak farklı bir işlevselliğe de sahiptir. Kutsal kabul edilen ırmak, kaynak ve mağaraların bu amaçla kullanıldığı çok sayıda örneği saymak mümkündür (Çetin, Kaymaz, 2014:270-272). Bunun yanında Anadolu'da birçok ziyaret ya da türbe iyileşme amacıyla gidilen önemli yerler arasındadır. Modern tıbba ve sürekli güncellenen sağlık politikalarına rağmen geleneksel sağlık algısı ve tedavi yöntemleri halen sürdürülmektedir. "Yapılan araştırmalar, hastalıktan korunma, hastalığın teşhisi ve tedavisinde en önemli faktörlerden birinin de sosyal-kültürel etkenler olduğunu göstermiştir" (Türk, 2012, 92).

Bir sağaltım yeri olarak karşımıza çıkan Pir Hatip ziyaretinin bazı hastalıklara şifa kaynağı olduğuna yönelik inanca dair bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak kutsal kabul edilen mekânın, bölgede süregelen ataerkil sistemin yansıması olarak karşımıza çıkan erkek çocuk sahibi olma isteği, çocuğu olmayanların çocuk sahibi olma isteği ve farklı hastalıklarda iyileştirici bir gücü olduğu inancını paylaşan çok sayıda insan tarafından ziyaret edildiği görülmüştür.

Toplumsal cinsiyet rollerinin kültüre göre belirlendiği durumlarda cinsiyetin belirleyicisi biyolojik olarak erkek olsa bile erkek çocuk sahibi olamama çoğu zaman bir sorun olarak kadına yüklenilmiştir. Tıbbi tedavi yöntemlerine erişemeyen ya da tedavisi sonuç vermeyen kadınların çocuk sahibi olmak ya da özellikle erkek çocuğunun olması için ziyaretlere gittikleri bilinmektedir. Fakat söz konusu mekâna bu genel kanının aksine bazı istisnalar dışında ziyarete ilk adak adama esnasında baba adaylarının da eşleriyle birlikte gittikleri görülmektedir. Özellikle mekânın erkek çocuk sahibi olmak için işlevselliğinin ön planda olması ziyaretin ataerkil bir toplumun, sosyo-kültürel yaşamlarının kutsal alana uyarlandığının bir göstergesidir. Zira saha çalışmalarında erkek görüşmecilerden bir kişi *"eskiden erkeklere ihtiyaç vardı, kavgalar vardı, birbirlerine sahip çıkmak için erkek çocuk istenirdi. Bir de zirai işler insan eliyle yapılırdı. Kadın zayıf yapılıdır, bu işlere yardım eder ama erkek kadar üstesinden gelemez. Fakat günümüzde bu çok yoktur artık koşullar değişti"* diyerek aslında gün geçtikçe bedensel güç ile yapılan uyarlanma stratejilerinin değiştiğine ve toplumsal cinsiyet rolünün farklılaştığına işaret etmektedir. Yine diğer bir erkek görüşmeci bu coğrafyanın şekillenmesinde aşiret ve toplulukların etkisini belirtmiş ve Osmanlı'nın son dönemleriyle Cumhuriyet'in kuruluşuna kadarki dönemde, bunlardan önemli olanların rollerini belirtip çoğunun yenilgisinde erkek sayısının önemine vurgu yaparak anlatmıştır. Burada erkek çocuğa olan isteğin gerekçeleri olarak, gösterilebilecek olan soyun sürdürülmesi ve iktidar elde edilmesinin önemine yapılan söz konusu vurgular kadınların erkek çocuk için kutsal mekâna yaptıkları ziyaretlerin nedenini de ortaya koyar mahiyettedir. Saha çalışması esnasında görüşülen kişilerden diyaliz hastası olduğunu belirten kadın görüşmecilerden biri *"oğlum İstanbul'da okuyor rüyasında benim ziyarete geldiğimi görmüş ben de bunun üzerine geldim. Doktora gidiyorum ama*

geçen sefer geldiğimde tahlil sonuçlarım iyi çıkmıştı. Bu nedenle oğlum da rüyasında görünce yine geldim itikat işte." diyerek özellikle psikolojik açıdan iyileşme algısı ile ziyaret arasındaki ilişkiyi ortaya koyar (Foto 6). Çünkü *"*din, insan deneyiminin bazı dayanılmazlıklarına cevaplar sağlayarak kaygıyı azaltır. Kaygının azalması salt daha huzurlu bir ruh durumundan ibaret değildir. Pek çok hastalığın tedavisinde, tedavi süresi boyunca yüksek moral ve motivasyon gibi hastanın tutumları da en az tıbbi müdahale kadar önemlidir" (Bates, 2009: 460).

Foto 6: Ziyarete Sağlık Amaçlı Gelen Ziyaretçiler

Örneğin görüşülen bazı kişilerin, *"eskiden hastalananlar buraya çok giderdi ama günümüzde doktor çok, imkânlarda var bunun için çok gidilmiyor" demesi* ayrıca diğer bir görüşmecinin, *"eskiden biri hastalansa soluğu ya ziyarette ya da şeyhin yanında alırdı, cehaletten ve imkânsızlıktan neyse ki artık çocuklarımız okuyor da durum değişti, ölmüşün kimseye hayrı dokunmaz, tarikat şeyhi hastalanırdı Şam'a doktora giderdi. Bizim gibi cahili hastalanırdı ya ziyarete ya da koştura koştura şeyhe gider muska yaptırırdı. Muskanın hikmeti olsa şeyh herkesten önce kendine yapardı, ziyaretin hikmeti olsa şeyh doktora değil ziyarete giderdi."* demesi özellikle sağlık kurumlarının o dönemde yeteri kadar erişilebilir durumda olmadığı için ziyaretin işlevsel hale dönüştüğü gerçeğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu örnekler eğitimsizliğin ziyarete gitmenin bir nedeni olarak görüldüğüne dair düşünsel durumları somutlaştırmaktadır. Elbette eğitimin bu konuda etkisinin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Ancak sanıldığının aksine Pir Hatip ziyaretine çocuk sahibi olmak için sadece eğitim seviyesi düşük olanlar değil, bunların yanı sıra zaman zaman yükseköğretim mezunu insanların da bu amaçla geldiği görülmektedir. Tanıdıkları vesilesiyle çocuğu olmayan doktor, öğretmen gibi meslek gruplarında çalışanların ziyarete geldiği görüşmeler sonucunda ortaya çıkarılmıştır.

Çocuk sahibi olmak için yapılan adak adama ritüelini kadın görüşmecilerden biri şu şekilde anlatmaktadır*: "Ziyaretin makamı etrafında 3 defa dönülerek Kur'an'dan sureler okunur, daha sonra çocuk için adak adayan dilek sahibi için yanında gelenler tarafından küçük temsili bir salıncak yapılır. İçerisine bir taş konulur eğer beşik sallanmazsa dileğin gerçekleşeceğinin işareti olarak kabul edilir. Günümüzde çocuk için yine dua edilir ve dilek üç defa tekrarlanır."* Özellikle çocuğu olmayan kadınların çocuğu olması için beşik yapması temsili olarak doğumu simgeleyen bir durumdur ve son derece yaygındır. Bu ritüelin en önemli kısmı yine dua etmek yani onlara göre Yaratandan istemektir. Beşikte taşın var olmayı doğumu yani varlığı sembolize etmesi gibi yine buradaki ritüelden hareketten çok ses ve sözlü tekrarın olması da dikkat çekicidir. Burada din ile örtüşen unsurların ritüeller de korunduğu diğer kısımların tamamen terk edilmemekle beraber yaşatılması hususunda zayıf kalındığı görülmektedir. Sonuç olarak söz konusu mekânın, sağlıkla ilgili bazı ritüellerde kısmende olsa inanç temelli uygulamalarla karşımıza çıktığı söylenebilir.

6.3. Kültürel Bellekteki Yeri ve Kültürel Aktarım Aracı Olarak Pir Hatip Ziyareti

İnsan belleğinde mekânlar birer hatırlatma merkezi işlevi üstlenir ki, mekân belleğin potası gibidir, yani hatırlama tamamıyla beyinle ilgili değildir (Archibald, 2002:68). Birçok şeyin yanı sıra kutsal mekânlar da tarihe tanıklık ederek toplumsal-sosyal belleğin oluşumunu sağlayan yerlerdendir (Nora, 2006:23). Kültürel bellek toplumsal ve kültürel çevrenin koşulları tarafından belirlenir (Assmann, 2001:25). Aslında mekân ve toplumsal bellek arasındaki ilişkiyi vurgulayan bu ifadeler aynı zamanda, mekânı bir kültürel aktarım aracı olarak tanımlamaktadır. Diller, şarkılar, seremoniler, çoğu bedensel pratikler, mekânlar ve nesneler gibi hatırlatmaya yardımcı olan birçok unsur bulunmaktadır (Cattell ve Climo, 2002:17). Bu bağlamda mekânın çoğu kez bu unsurların çoğuna zemin oluşturması ve cerayan ettikleri alan olması yönüyle bellek açısından güçlü bir fonksiyon üstlendiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan da zaman zaman bütün bu unsurlardan daha çok ön plana çıktığı da belirtilebilir. Tüm bu bilgiler ışığında kutsal bir mekân olan Pir Hatip ziyareti toplumun belleğinden süzülerek günümüze neler bırakmıştır buna kısaca değinmek gerekir.

Hatırlama, bellek zamanla doğrudan ilişkilidir. Zamanın akışı içinde toplumun nerede olduğunu görüp değerlendirmek için genelde bakışlar geriye çevrilir (Huyssen, 1999:11). Pir Hatip ziyaretinin ne zamandan beridir orada olduğuna dair yazılı kaynaklara ulaşılamamıştır. Ancak elde edilen bulgularda vurgulanan "*Bildiğimizden beri vardır, büyüklerimizden duyduğumuz kadarıyla bu ziyaret hep buradadır"* söylemi kutsal mekânın zamansal anlamda ortalama bir insan ömrüyle sınırlandırılmak istenmediği sonucunu ortaya çıkarır. Çünkü kutsal olan gündelik olandan farklı olmak zorundadır. Üstelik bu sınırsızlık kuşaklar arası aktarım ile günümüze kadar ulaşmıştır. Böyle bir tutumu mekânı zamandan soyutlamaktan ziyade tarihsel arka planını güçlü kılmak adına kadimliğine net olmamakla birlikte bazı tarihi kişilikleri refere ederek de vurgu yapmaları bunu göstermektedir. Zira bu konuda erkek görüşmecilerden birinin *"küffar Timurlenk zamanında öldürülen bir zat olduğunu duymuştum."* şeklinde ifadesi söz konusudur. 'Kime küffar diyorsunuz' sorusuna "*Müslüman olmayanlara"* diye cevaplandırmıştır. Oysa 1393'te Timurlenk'in Mardin'i kuşattığı bilinmekle beraber (Baştürk, 2006) Timurlenk bir Müslümandır ve İslam'a bağlılığı bilinen bir hükümdardır. Bu anlamda denilebilir ki ziyaretin tarihine ilişkin bilgiler görüşülen kişilerin kulaktan dolma bilgilerinden ibarettir. Fakat görüşülen kişilerin yaşları göz önünde bulundurulduğunda ziyaretin en az 100 yıllık bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Görüşülen kişilerin, buraya ilişkin her hangi bir anınız var mı sorusuna, özellikle aileleri buradaki mağaraları kışlak olarak kullanan, bu insanların ziyaretten çok o dönemdeki ekonomik faaliyetlerine, çocukluklarında veya gençliklerinde burada yaşadıklarına ilişkin, herkesin yaşantısında onları etkileyen, özlemini duyduğu anılarını anlattıkları görülmüştür. Bu da bu mekânın ortak tarihi ve kültürel beleği açısından, insanları bağlayıcı bir fonksiyona sahip olduğunu gösterir. Zira bellek ve tarih her zaman, özellikle yerlerle ilgili olan olayları hatırlatır veya anlatıları refere ederler (Archibald, 2002:74). Anlatılanlar ziyaret ve çevresine dair yaşanmışlıkların aktarımında ziyaretin araç olarak kullanıldığını başka bir ifadeyle ziyaret refere edilerek iletildiği görülmektedir.

6.4. Rekreasyonel Faaliyet Alanı Olarak Pir Hatip Ziyareti

Kutsal bir mekân olarak incelenen Pir Hatip ziyaret alanı sadece adak veya sağaltım amaçlı ziyaret edilen bir yer değil, aynı zamanda günlük yaşamın pratikleri içerisinde etkin kullanılan bir mekândır. Bu yönüyle doğal çevre-insan ilişkisini iyi yansıtan bir örnek olarak piknik ve yürüyüş gibi farklı rekreasyonel faaliyetlerin de sürdürüldüğü bir yerdir. Özellikle 20-30 arası yaş grubunda yer alan görüşmecilerimiz en çok piknik amaçlı buraya gittiklerini belirtmektedir. Yine aynı şekilde özellikle yöresel mutfağın bir parçası olan otların toplanması amacıyla dağa çıkışlar esnasında gerek dinlenme ve oradaki sarnıçtan su içme gibi ihtiyaçları için, gerekse de ziyaret amaçlı mekân uğrayanların olduğu görülmektedir (Foto 7-8).

Foto 7: Ziyarette Yürüyüş Yapan Mahalle Sakini

Foto 8: Ot Toplayan Kadınlar

Mekânın rekreasyonel amaçlı kullanımının temelinde saha yüzölçümünün 8.3 hektarlık geniş bir alana yayılmış olmasının yanında, ziyaret sınırları içerisindeki ağaç gibi bitki formları açısından çevresine kıyasla daha iyi korunmuş bir ekolojik yapıya sahip olması da etkili olmuştur. Nitekim ziyaret sahasının ortaya çıkışını ve günümüzdeki baskın fonksiyonunu ekolojik açıdan değerlendiren görüşmeciler de olmuştur.

Saha çalışmasında erkek görüşmecilerden, "*ben ziyaretlere inanırım ama dileklerde ve insanların karşılaştığı olaylarda, tek söz sahibi Allah'tır, anlatılanlar ve tanık olduğumuz olaylar denk gelebilir ama her şey Allah'ın takdiriyledir. Bence, bütün bunları insanların, bu ağaçları kesmemeleri için biz söylüyoruz. Eski insanlar zekiydiler, buradaki ağaçların korunması için söylemişlerdir. Keşke daha aşağıdaki yerler için de, bir zatın adına atfen, ziyaret belirlenseydi şimdi buralarda da ağaçlar olurdu.*" Yine diğer bir görüşmecinin *"Ben Allah'a inanırım ve her şeyi Kuran'da ararım, bana göre her şey Allah'tandır. Bütün bunların, en iyi yönü ağaçların korunmasıdır. Milletin bahar aylarında gidip, altında dinleneceği kurdun kuşun sığındığı güzel bir yer olarak kalması açısından iyi, ben ziyarete inanmam ama keşke birkaç tane daha olsaydı, etraftan kestiğimiz diğer ağaçlarda belki korunurdu.*" Kutsal mekân, inanç ve insan ilişkisi bağlamında ele alabileceğimiz yukarıda yer alan her iki bulguda söz konusu görüşmeciler öncelikle dini kimliklerini ifade ederek ziyaret konusunda yorumlara başlamışlardır. Birisi ziyaretleri kutsal mekânlar olarak kabul ederken, diğeri özellikle Kuran'da geçip geçmediğine baktığını dile getirmektedir. Her iki görüşmecinin de ortak algısı kutsal mekânların çevreyi koruduğu düşüncesinden yola çıkarak kutsalın alanının genişlemesi arzularıdır. Mekâna atfedilen değerin her zaman inançtan değil koruma ve yaşatmaya yönelik olduğu da söylenebilir. Burayı kutsal kılan nedir? sorusuna bir erkek görüşmecinin "*Bence kimse ağaçları kesmesin diye biz söylüyorduk*" diye belirtmesi bununla ilişkilendirilebilir. Kutsallığın boyutu ve atfedilen değerdeki amaç ne olursa olsun, insan zihninden ve eyleminden bağımsız olmadığıdır. Aynı görüşmecinin "*ne olursa olsun ağaçlar korunmuş güzel tarafı bu, kimin neye inandığı kimin umurunda*" şeklindeki cevabı çevrenin korunması ve kutsalın ilişkisini ortaya koyar. Bu yönüyle değerlendirildiğinde ekolojik koruma fonksiyonundan da söz etmek yerinde olacaktır. Zira ziyaret ve çevresinde bitki örtüsü başta olmak üzere birçok doğal unsurun korunduğu görülmektedir. Bu koruma ve toplumsal kaynaşma fonksiyonları diğer bir fonksiyonun doğmasına da yol açmaktadır.

6.5. Mekânsal Tanımlamada Nirengi Noktası Olarak Pir Hatip

Hafızadaki kalıcı etkisi yönüyle kutsal mekânlar, farklı mekânların konumlandırılması, mesafelerin tanımlanması yönüyle yaygın şekilde nirengi noktası olarak kullanılmaktadırlar. Kutsal mekânların özellikle insana dair daha az izlerin (yerleşme, yol, baraj) olduğu sahalarda ve hatta topografik manada düz, düze yakın, silik, yeknesak sahalarda mekânı belirleme aracı olarak

kullanıldıkları bilinmektedir. Bu açıdan çalışma sahasındaki ziyaretin mekân algısının şekillenmesinde rol oynadığı tespit edilmiştir. Zira buradaki diğer mekân birimlerinin konumlandırılmasında bir merkez rolü oynadığı, nirengi noktası olarak burası üzerinden diğer birimlerin mekânsal dağılışının yapıldığı görülmektedir. Araştırma sahası topografik anlamda belirgin unsurlara sahip olmasına karşın, gerek alansal büyüklüğü, gerekse yöredeki kültürel ve inançsal değerlerin halk belleğindeki bir yansıması olarak bilinme düzeyinin yüksekliği nirengi noktası olarak kullanımında etkili olmuştur. Pir Hatip'in yanında, kuzeyinde gibi ifadelere ek olarak, herkesçe bilinmeyen mesafelerin tanımlanmasında "köyle Pir Hatip arası kadar" gibi ölçü birimi olarak kullanımı da söz konusudur. Bu durum Pir Hatip ziyareti çevresinde yaşayan nüfusun belleğinde bu mekânın canlı bir yerinin olduğunu ve aynı zamanda diğer mekânları da onu merkeze alarak konumlandırdıklarını göstermektedir.

7. Pir Hatip Ziyaretinin Etki Sahası

Günümüzde Pir Hatip ziyaretini kutsal kabul edip, bu mekânı günlük yaşamlarına dâhil ederek fonksiyonların oluşmasına olanak sağlayan 10 bine yakın nüfusun varlığından söz etmek mümkündür (Tablo 1). Bu saha genel hatlarıyla ziyaretin etki alanı olarak tanımlanabilir ki, yakın geçmişte daha geniş ölçekli bir sahaya yayılıp daha fazla bir nüfusa hitap ederken günümüzde terör olaylarıyla bağlantılı olarak bazı köylerin boşaltılması ve zaman zaman dağa çıkışların yasaklanması veya sınırlandırılması neticesinde daralmanın yaşandığını söylemek mümkündür.

Tablo:1 Ziyaretçilerin Dağılış Gösterdiği Yerleşmelerin Nüfusları ve Ziyarete Olan Mesafeleri

Yerleşmenin Adı	Nüfusları*	Ziyarete Olan Mesafeleri (KM)
Der-Çomer	**	2.5-3
Duruca	2739	3-3.5
Düzce ve Mezrası	110	3-3.5
Yolbilen ve Mezrası	549	4.5-5
Beylik	73	5-6
Kayadibi	103	7
Tepealtı	806	8-10
Tepeüstü	1250	10-12
Girmeli	2506	13-16
Kantar	637	13-16
Kalecik	162	20-21
Çiğdem	164	20-22
Hasantepe	348	20-22
İkiztepe	415	29-31
Bakacık	86	31
Tekağaç	***	33-35
Toplam Nüfusları	**9948**	

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2016 Verilerinden Alınmıştır. *Yerleşme Nüfusları TÜİK, ADNKS 2016 Verilerinden Alınmıştır. **Yolbilen ve Mezrası Bu Yerleşmenin Nüfusundan Oluşmuştur. *** 1993 yıllında boşaltılmıştır.

Mevcut veriler ve saha çalışmalarının ışığında etki sahasının doğu-batı yönünde, genişliği değişebilen 30 km'lik bir hatta yayıldığını da söylemek mümkündür. Erişebilirlik kısmında ifade edildiği üzere etki sahasının oluşumunda ulaşım sisteminin etkin rol oynadığı göze çarpmaktadır. Zira Pir Hatip ziyaretini kutsallık atfeden nüfusun yerleşmelere göre dağılışı dikkate alındığında, ova ile plato arasındaki sahada toplandığı ve özellikle D400 karayolunun çevresinde yoğunlaştığı görülür (Şekil 4). Öte yandan daha önce de ifade edildiği üzere gerek erişebilirlik gerekse sosyal ilişkiler

nedeniyle ziyarete gelenleri sadece bu yerleşmelerle sınırlandırmak mümkün olmasa da, birinci dereceden işlerliği olan etki sahası yaklaşık olarak işaret edilen kesimdir. Burada ziyaretin insanlar üzerinde birinci dereceden etkili olduğu, ya da işaret edilen tüm fonksiyonların işlerlik kazandığı saha ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle sağaltım (tedavi) amaçlı gelenler (bilhassa çocuk sahibi olmak) temel alınarak incelendiğinde etki sahasının genişlediğini, Nusaybin ve çevresindeki köylerde de kabul gören bir mekân olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil:4 Pir Hatip Ziyaretinin Fonksiyonları İtibariyle Etki Sahası

Sonuç-Bulgular ve Tartışma

Çalışma sahasındaki ziyarete, yerli halk tarafından atfedilen değerler temelinde, tüm yönleriyle ortak bir görüş olmasa da koruma ve sürdürülebilirlik anlamında, toplumun korumaya yönelik bilinçlerinde, ziyaret inancının uyarlayıcı bir rol oynadığı söylenebilir. Hiç kuşku yok ki, halkın ekonomik, sosyal kaygı ve beklentilerinin rolü daha ön planda olması nedeniyle bu alandaki ziyaret inancının, şekillenmesinde inançla birlikte kültürel özelliklerin de belirleyici rol oynadığı söylenebilir. Bütün bunlar gösteriyor ki, teknolojik, sosyal, ekonomik, siyasi gibi birçok alanda, kültürel anlamda yaşanan gelişmeler, inanç sistemlerine de yansımakta ve bunlar içerisinde yoğrulup, farklı değerler yüklenerek, yeni formlar kazanıp sürmeye devam etmektedirler. Zira ziyarete ilişkin ritüellerin gerçekleştirilmesinde, zaman ve yaşamsal şartların değişimi paralelinde kuralların da esnetildiği belirlenmiştir. Bu da inançların kültürel yapıya uyarlanmasında ziyaretlerin önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.

İnsan var oldukça inançlarını, değerlerini mekâna yansıtacaktır. Bu bağlamda Pir Hatip örneğinden de yola çıkarak insanın yaşamındaki her değişim ve gelişime bağlı ortaya çıkan çeşitlilik, onun mevcut inanç sistemine uyarlanmış, yeni mekânları geliştirmesine neden olacaktır. Çünkü onun yaşamındaki her değişim, yeni istekler doğuracağı gibi, yeni değerleri aktarabileceği mekân ihtiyacını da doğuracaktır.

Her ne sebeple olursa olsun Pir Hatip ziyaretinde görülmektedir ki, kültürel ve özellikle inanç sistemlerinin mekâna yansıyan somut ögeleri olan kutsal mekânlar, sosyo-ekonomik yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak diğer mekânlardan ayrılmakta ve birden fazla fonksiyonuyla birlikte bir etki sahası oluşturmaktadır. Pir Hatip örneğinden yola çıkarak denilebilir ki, kutsallık atfedilen mekânları genelleyerek tek fonksiyonlu olarak değerlendirmek oldukça yetersiz bir bakıştır. İnançla

yoğrulmuş birbirleriyle benzerlik arz eden fonksiyonların yanında, coğrafi açıdan insan ile doğal çevre arasındaki ilişkilerin farklı bir boyutunu göstermeleri bakımından da önemlidirler.

Nitekim burada gözden kaçırılmaması gereken husus, kutsal mekânların gerek ortaya çıkmalarında gerekse de fonksiyonları üzerinde toplumsal yapı ve inanç özellikleriyle birlikte coğrafi unsurların da etkin bir rolünün var olduğu gerçeğidir. Zira konum, topografya, litolojik yapı, bitki örtüsü ve hidrografik yapının yanında ulaşım sistemleri temelli coğrafi özellikler kutsal mekânların ortaya çıkmasında, aralarındaki hiyerarşik yapının, fonksiyonların ve etki sahasının oluşmasında belirleyicidir. Bu etki mutlak olan coğrafi unsurların insanın algısıyla ilişkili olarak farklı okunduğu anlamına gelmektedir ki, kutsal mekânların çevre-insan ilişkisinin tespiti ve anlaşılmasında vazgeçilemez bir işleve sahip olduğunu da göstermektedir. Sonuç olarak coğrafi açıdan bakıldığında; mekânın kutsallaşma süreci, insanının çevreyi algılama ve şekillendirmesinde inancın payını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Bütün bunların sonucunda Pir Hatip ziyareti özelinde kutsal mekânlara yönelik elde edilen bulguları maddeler halinde özetlemek mümkündür.

-Mardin Nusaybin gibi tarih boyunca çok sayıda din ve kültürü ev sahipliği yapmış bir yerde ziyaret türü bir kutsal mekânın tam olarak hangi inanç sistemleri temelinde ortaya çıktığını tespit etmek oldukça güçtür. Ancak zamanın inanç sistemi ve kültürel değerlerine uyarlandığı ortadadır.

-Doğal coğrafi özellikleri itibariyle çevresine göre belirgin bir farklılık göstermeyen ziyaret sahası, kutsal kabul edilmesiyle korunarak görece farklılaşmıştır.

-Ziyaretlere yönelik bakış ve ritüellere dair kurallar, zamana ve yaşamın değişen şartlarına bağlı olarak esnetilerek yaşamın akışıyla uyumunun sürdürülmesi sağlanmaktadır. Bu iki maddede belirtilen özellikleri bakımından kutsal mekânlar literatürde verilen tanımlardan farklılık göstermektedir.

- Pir Hatip örneği temelinde, insanın yaşamındaki her değişim ve gelişime bağlı ortaya çıkan çeşitlilik, onun mevcut inanç sistemine uyarlanmış, yeni mekânları geliştirmesine ya da mevcutları yeniden şekillendirmesine neden olacaktır.

-Kutsal mekânlar toplumların mekân algısı içerisinde diğer mekânlardan ayrılsa da, günlük yaşamın getirdiği pratiklerden kopuk değildir. Sadece inanç ve manevi değerlere yönelik değil, aynı zamanda günlük yaşama dair fonksiyonları da üstlenmişlerdir. Bu yönüyle günlük yaşamın bir parçasıdırlar. Özellikle ekonomik ve kültürel hayatla iç içe olduğunu söylemek yerinde olur.

-Fonksiyonların ortaya çıkmasında ve çeşitlilik kazanmasında mekânın konumu, özellikle ulaşım sistemlerine olan uzaklığı son derece etkilidir. Yine konum ve dolayısıyla ulaşım sistemlerinin ziyaretin fonksiyonlarına bağlı olarak gelişme göstermiş etki sahasının genişliği üzerinde de etkili olduğu tespit edilmiştir.

-Kutsal mekânların diğer mekânlara kıyasla özerk olarak tanımlanabilen farklı bir yerinin olduğu, bu bağlamda koruma altına alındığı hemen her kutsal mekânda gözlenebilen bir gerçektir. Ancak bu çalışma göstermiştir ki, bu özerklik dokunulmazlık anlamına gelmemektedir. Günlük yaşamdan kopuk değildir.

-Kutsal mekânlar doğal peyzajın yeniden şekillenmesine etkin rol oynadıkları gibi, doğal çevrenin korunmasında da etkindirler. Ancak buradaki koruma düşüncesi doğrudan doğal çevrenin korunmasından çok, doğalın kutsal olması nedeniyle korunmasıdır. Bu yönüyle kutsal mekânlar insan ile çevre arasındaki ilişkinin farklı bir boyutunu iyi derecede temsil eden yerlerdir.

-Toplumsal bellekteki yeri ve kültürel aktarım aracı olarak kullanılması göz önüne alındığında, toplumsal kimliğin oluğumu, devamlılığı ve mekânın sahiplenilmesinde önemli bir rol oynadıkları dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

Al-Farugi, I.R. Sopher, D.E. (ed.) (1974). Historical Atlas of The Religions of The World. New York. Macmillan Publising Com.

Altuntek S. (2010). "Şanlıurfa İli Bediüzzaman Mezarlığı Yazıtlarındaki "Uçmak" ve "Kapı" Metaforları Üzerine Bir Simgesel Antropolojik Çözümleme" *Edebiyat Fakültesi Dergisi* / Journal of Faculty of Letters Cilt/Volume 27 Sayı/Number 1.

Anderson, E. N. (2005). Everyone Eats Understanding Food and Culture. New York And London: New York Unıversıty Press.

Archibald, R., R. (2002). "A Personal History of Memory" Social Memory and History, Cattel, M.G. And Climo, J. J., Walnut, C. Alta, M. (ed.). Press, s: 65-94.

Assmann, J. (2001). Kültürel Bellek, (çev:.Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Atay, T. (2004). Din Hayattan Çıkar, Antropolojik Denemeler, İstanbul: İletişim Yayınları.

Baştürk, S. (2006). "Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri Döneminde Mardin ve Mardin'deki Faaliyetleri" İ. Özcoşar; H. H. Güneş (ed.), I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri. s:379-386.

Bates, D., G. (2009). 21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri, (çev:. Suavi Aydın ve Diğerleri). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bettany, G.,T. (2005). Dünya Dinleri Ansiklopedisi. (çev:Ahmet Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.

Cattel, M. G. and Climo, J. J.(2002) "Meaning in Social and History: Anthropological Perspectives", Social Memory and History, ed. Cattel, Maria G. And Climo J. J. and Cattel, M. G. (ed.) Altamira Press, Walnut Creek, 2002: 1-36.

Çağımlar, Z. (2002). "Adana Yöresindeki Nusayrilerde Yatır-Ziyaret İnancı". Ankara: *Folklor/Edebiyat*, C:VIII, S:XXXII, s:77-86.

Çetin, B. (2015). "Sacred Places in Antakya as a Potential for Faith and Cultural Tourism (Turkey)" C. Avcıkurt vd.(ed.). Tourism, Environment and Sustainabiliyt. Sofia:St. Kliment Ohridski University Press, s:60-79.

Çetin, B., Kaymaz, Ç.K. (2014). "İnanç Turizminde Kutsal Mağaralar: Türkiye'deki Ashab-ı Kehf Mağaraları (İzmir-Mersin-Kahramanmaraş-Diyarbakır)" Y. Bilim, Ö. Özer (ed.), İnanç Turizmi Seçme Konular, Konya: Çizgi Kitabevi, s:257-281.

Douglas, M. (2007). Saflık ve Tehlike, Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi. (çev:. Emine Ayhan). İstanbul: Metis Yayınları.

Durkheım, E. (2005). Dini Hayatın İlkel Biçimleri (çev:. Fuat aydın). İstanbul:Ataç Yayınları.

Eliade, M. (2009). Dinler Tarihine Giriş. (Çev: Lale Arslan) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Eliade, M. (1971). Patterns in Comparative Religion, Translator: Rosemary Sheed. London: Sheed & Ward.

Elmacı, N. (2013). Sağlık Antropolojisi. Ankara:Siyasal Kitabevi.

Emiroğlu, K. (2009). "Adak" Antropoloji Sözlüğü. Emiroğlu.E, Aydın, S.(ed.), Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları.

Erginer, G., K. (2003). Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayını.

Erkanal, H. (2007). "Mezopotamya'ya Açılan Kapı: Nusaybin" İ. Özçoşar (ed.), *Makalelerle Mardin I, Tarih-Coğrafya*, 1-16. Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 7. İstanbul: İmak Ofset.

Foster, M. L. (1999). "Symbolism: The Foundation Of Culture", Companion Encyclopedia of Anthropology. T. İngold. (Ed.). London: Routledge, s:366-395.

Geertz, C. (1975). The Interpretation of Cultures. Londra:Hutchinson.

Gündüz, Ş. (2016). Yaşayan Dünya Dinleri-Giriş. Ş. Gündüz (ed.), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s:18-33.

Gürsoy, A. (2005). "Günümüzde Sosyal Bilimler ve Sağlık". Gelenekten Geleceğe Antropoloji İstanbul: Epsilon yayınları, s: 90-100.

Huyssen, A. (1999). Alacakaranlık Anıları. (çev:.Kemal Atakay). İstanbul: Metis.

Kılıç, R. (2015). Din ve Kültür İlişkisi Üzerine. Ankara: Ötüken Neşriyat.

Kılıç, T. (2008). Nusaybin'in Fiziki Coğrafya Özellikleri. *Diyarbakır: Dicle Üniversitesi. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* S:10, s:106-117.

Mauss, M. (2005). Sosyoloji ve Antropoloji.(çev:.Özcan Doğan). Ankara:Doğubatı Yayınları.

Nolan M, Nolan S. (1992). Religious Sites As Tourism Attractions in Europe. *Annals of Tourism Research* 19(1): 68–78.

Nora, P. (2006). Hafıza Mekânları. (çev:.Mehmet Emin Özcan). Ankara: Dost Kitabevi.

Örnek, S.V.(1973). Budun Bilim Terimler Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Park, C. (1994). Sacred Worlds, An Introduction to Geography and Religion. London and New York: Routledge.

Park, C. (2004). Religion and Geography. Chapter 17 in Hinnells, J. (ed.) Routledge Companion to the study of Religion, London: http://www.lancs.ac.uk (24.07.2010)

Roux, J.-P. (2005). Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. (çev:. Aykut Kazancigil ve Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Sımoons, F., J. (1981). Eat Not This Flesh, Food Avoidances in the Old World. Connecticut: Greenwood Press.

Sopher, D. (1967). Geography of Religions. New York: Prentice-Hall.

Şahin, K., (2010). *Dini Kimliğin İnşasında Kutsal ve Tabu Olan Yiyecek Ve İçeceklerin İşlevleri: Antakya Örneği.* Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Tanyu, H.(1967). Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, S:LXXVIII. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Taş, K., Z.(2007). "Onomastik Açıdan, Nusaybin Köy Adları Üzerine Bir İnceleme" İ. Özçoşar (ed.), Makalelerle Mardin I, Tarih-Coğrafya, 713-723. Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 7. İstanbul: İmak Ofset.

Tuan, Y.F. (1978). "Sacred Space; exploration of an idea" In Dimensions of Human Geography. Butzer, K.W. (ed) University of Chicago Department of Geography. Research Paper, 84-99.

Turner, V. W. (1967). The Forest Symbols. New York:Cornell University Pres.

Türk, H. (2005). Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrilik (İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Türk, H. (2012). "Hatay Türbe İnancının Sağlık Antropolojisi Açısından İncelenmesi" *Millî Folklor Dergisi*, 24, Sayı 94, s.91-104,

Uysal, B. 2007. "Uruk ve Ninive 5 Kültürleri Kapsamında Nusaybin'in Önemi" İ. Özçoşar (ed.), *Makalelerle Mardin I, Tarih-Coğrafya*, 17-49. Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 7. İstanbul: İmak Ofset.

Yıldız, H. (2011). Amasya Yöresi Örneğinde Alevi/Bektaşi Kültüründe İnanç Merkezleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:4, S:16, s:471-480.

İnternet

www.tuik.gov.tr (20.06.2017)